

**VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA**

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

**Černý trh práce
Illegal Labour Market**

Student:

Bc. Irena Schindlerová

Vedoucí diplomové práce:

prof. Ing. Jaromír Gottvald, CSc.

Ostrava 2012

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Irena Schindlerová**
Studijní program: **N6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **6202T027 Národní hospodářství**
Specializace: **00 Národní hospodářství**
Téma: **Černý trh práce
Illegal Labour Market**

Zásady pro vypracování:

Úvod

1. Stínová ekonomika a černý trh práce
2. Metody odhadu rozsáhlosti černého trhu práce
3. Analýza situace v ČR

Závěr

Seznam použité literatury

Seznam zkratk

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Seznam příloh

Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1552-3.
FASSMAN, Martin. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sandy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7.
KOTÝNKOVÁ, Magdaléna. *Trh práce na přelomu tisíciletí*. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1149-5.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **prof. Ing. Jaromír Gottvald, CSc.**

Datum zadání: 25.11.2011

Datum odevzdání: 27.04.2012

Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Čestné prohlášení:

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci (včetně příloh) vypracovala samostatně.

V Ostravě dne: 28. 4. 2010

.....
Vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. Ing. Jaromíru Gottvaldovi, CSc., vedoucímu diplomové práce, za poskytnuté rady a odborné vedení.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	STÍNOVÁ EKONOMIKA A ČERNÝ TRH PRÁCE	2
2.1	DOPADY STÍNOVÉ EKONOMIKY	3
2.1.1	<i>Klady stínové ekonomiky.....</i>	<i>3</i>
2.1.2	<i>Zápory stínové ekonomiky.....</i>	<i>4</i>
2.2	DEFINICE PRÁCE NA ČERNO	5
2.3	ČINNOSTI VYLOUČENÉ Z PRÁCE NA ČERNO.....	5
2.4	SPECIFICKÉ RYSY ČERNÉHO TRHU PRÁCE	7
2.5	PRÁCE NA ČERNO ZE STRANY NABÍDKY	8
2.5.1	<i>Typologie nabídky práce na černo .....</i>	<i>12</i>
2.6	POPTÁVKA PO PRÁCI NA ČERNO.....	15
2.6.1	<i>Poptávka po finálních produktech černé práce.....</i>	<i>15</i>
2.6.2	<i>Faktory ovlivňující poptávku po práci na černo .....</i>	<i>15</i>
2.7	VZTAH MEZI POLITIKOU STÁTU A PRACÍ NA ČERNO	17
2.8	DÍLČÍ SHRNUÍ	18
3	METODY ODHADU ČERNÉHO TRHU PRÁCE.....	19
3.1	VÝBĚROVÁ ŠETŘENÍ	19
3.2	SLEDOVÁNÍ DAŇOVÝCH ÚNIKŮ	19
3.3	METODY ROZPORŮ	20
3.4	MONETÁRNÍ METODY	20
3.5	METODY FYZICKÉHO INPUTU	20
3.6	METODY TRHU PRÁCE	21
3.6.1	<i>Nepřímá bilanční metoda .....</i>	<i>21</i>
3.6.2	<i>Přímé terénní šetření.....</i>	<i>23</i>
3.6.3	<i>Makroekonomické odhady.....</i>	<i>24</i>
3.7	MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ ROZSAHU PRÁCE NA ČERNO	25
3.7.1	<i>Poptávková strana černé práce.....</i>	<i>26</i>
3.7.2	<i>Sociálně demografické charakteristiky poptávajících.....</i>	<i>28</i>
3.7.3	<i>Původ zboží a služeb na černo .....</i>	<i>29</i>
3.7.4	<i>Základní motivy poptávající strany ke koupi černého zboží nebo služby.....</i>	<i>30</i>
3.7.5	<i>Nabídková strana černé práce .....</i>	<i>30</i>

3.7.6	<i>Objem práce prováděné na černo .....</i>	32
3.7.7	<i>Forma a výše odměny za aktivity vycházející z černého trhu práce .....</i>	34
3.7.8	<i>Sociálně demografické charakteristiky nabízejících .....</i>	35
3.7.9	<i>Základní motivy ze strany nabízejících k výrobě černého zboží nebo služby.....</i>	37
3.7.10	<i>Klienti černé práce .....</i>	38
3.7.11	<i>Politické přístupy k černé práci v některých vyspělých zemích EU .....</i>	38
3.8	DÍLČÍ SHRUTÍ	40
4	ANALÝZA SITUACE V ČR.....	41
4.1	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY PRÁCE NA ČERNO V ČR	42
4.1.1	<i>Švarc systém .....</i>	42
4.2	ANALÝZA NÁKLADŮ, VÝNOSŮ A ZTRÁT Z PRÁCE NA ČERNO V ČR	43
4.2.1	<i>Výnosy zaměstnávajících na černo.....</i>	43
4.2.2	<i>Náklady zaměstnávajících na černo .....</i>	44
4.2.3	<i>Výnosy pracujících na černo .....</i>	45
4.2.4	<i>Náklady pracujících na černo .....</i>	47
4.2.5	<i>Dopady černé práce na stát .....</i>	48
4.3	VYHODNOCENÍ ANALÝZY	49
4.4	BOJ PROTI ČERNÉ PRÁCI V ČR	51
4.4.1	<i>Výsledky prováděných kontrol v Moravskoslezském kraji .....</i>	52
4.5	DÍLČÍ SHRUTÍ	54
5	ZÁVĚR.....	55
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ:	58
	SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	61
	SEZNAM ZKRATEK.....	62
	PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE	64

1 Úvod

Stínová ekonomika se vyskytuje ve všech typech ekonomik a obvykle je reakcí na právní úpravy státu. Kdyby neexistovaly žádné regulace či nařízení a stát by byl pouze liberální, můžeme říci, že by neexistoval ani stínový sektor. Řada studií se snaží dokázat, že právě stínová ekonomika je jednou z nejrychleji se rozvíjejících částí národního hospodářství a dokonce může být i dalším zdrojem zaměstnanosti. Stínová ekonomika zahrnuje jak problematiku daňových úniků, kriminální ekonomiku tak aktivity vykonávané v domácnosti a nelegální práci. Jediné co mají její subsystemy společného je to, že se snaží utajit způsob dosažení příjmů před státními orgány. Protože se jednotlivé části stínové ekonomiky tématicky od sebe liší, zaměřuji se na její poslední část a to na nelegální práci neboli práci na černo, které je v poslední době věnována patřičná pozornost.

Cílem mé práce je odhadnout velikost černého trhu práce jak v zemích Evropské unie, tak v České republice a zhodnotit náklady a výnosy spojené s prací na černo.

První část je teoreticky zaměřená a je v ní kladen důraz na rozlišení pojmu stínová ekonomika a nelegální práce, protože v praxi velice často dochází k jejich záměně nebo ztotožnění. Na černý trh práce nahlížím jak ze strany nabídky, tak ze strany poptávky a uvádím nejčastější motivy, které jednotlivé aktéry ke vstupu na nelegální trh vedou. Zabývám se také vztahem mezi politikou státu a prací na černo.

Ve druhé části se věnuji jednotlivým metodám odhadu rozsahu černého trhu práce a hodnotím nejenom jejich pozitivní stránky ale i jejich nedostatky. Dále se zaměřuji na mezinárodní srovnání rozsahu práce na černo v jednotlivých zemích Evropské unie vycházejícího z přímého terénního šetření. Díky širokému souboru otázek mohu vyhodnocovat objem a strukturu nelegální práce, motivy, které k ní vedou a to jak ze strany nabízejících tak poptávajících. Na závěr uvádím některé politické přístupy k boji proti nelegální práci aplikované evropskými státy.

Třetí část vypovídá o situaci nelegální práce v ČR. Jelikož bylo doposud provedeno mizivé množství studií zabývajících se touto problematikou, věnuji se analýze nákladů a výnosů černé práce. Opět se zaměřuji jak na nabízející stranu trhu, tak na poptávající a hodnotím do jaké míry je pro jednotlivé aktéry prospěšná. Protože je černá práce v Moravskoslezském kraji jedna z nejvyšších, zveřejňuji ve své práci naměřené výsledky kontrolní činnosti Oblastního inspektorátu v Ostravě a zmiňuji doposud přijatá aktivní opatření v boji proti nelegální práci.

2 Stínová ekonomika a černý trh práce

Při zkoumání stínové ekonomiky se setkáváme s celou řadou problémů. Již samotné množství termínů, které bylo jednotlivými autory vymyšleno, ilustruje daný problém. V tomto sektoru se můžeme setkat s různými přívlastky jako je např. černý, šedý, neoficiální, duální, paralelní, podzemní, skrytý, druhý, stínový apod. Protože se v naší zemi nejvíce ujalo označení „stínová ekonomika“, budu s ním dále v následujícím textu pracovat.

Jedním z nejdiskutovanějších problémů, se kterým se můžeme setkat je samotná definice pojmu stínové ekonomiky. Přestože se mnoho významných ekonomů touto otázkou zabývá, dodnes nemá tento pojem jednoznačnou definici. Většina autorů se přiklání ke statistickému vymezení pojmu a považuje za stínovou ekonomiku *„všechny ekonomické aktivity, které nejsou (třeba i z části) podchyceny oficiální statistikou.“*

V praxi se také hodně často stává, že dochází k záměně pojmu stínová ekonomika a nelegální práce (práce na černo). Dochází k tomu, že jsou pojmy považovány za jedno a totéž, přičemž nelegální práce je pouze dílčí součástí stínové ekonomiky.

Co se týče struktury stínové ekonomiky, ta rovněž není jednoznačná a existuje zde více názorů na její členění. Nejvíce srozumitelné a přehledné se jeví členění ve zprávě pro Evropskou komisi, která navazuje na Bílou knihu o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti. Dle této zprávy stínovou ekonomiku tvoří:

- *„daňové úniky,*
- *kriminální ekonomika,*
- *neplacené ekonomické aktivity vykonávané v domácnosti,*
- *nelegální práce vyjma činností s kriminální aktivitou.“* (Fassmann, M., 2007)

Přestože se jednotlivé oblasti tématicky od sebe navzájem liší, jediná věc je však spojuje a to tzv. snaha o utajení způsobu jakým bylo dosaženo příjmů před státními orgány. Já se dále ve své práci budu zabývat poslední výše uvedenou oblastí a to nelegální prací, tzv. prací na černo.

2.1 Dopady stínové ekonomiky

Tato problematika má jak řadu svých zastánců zdůrazňujících důležitost stínové ekonomiky jako dalšího zdroje zaměstnanosti, tak i odpůrců, kteří zohledňují její obecná negativa a také její špatný vliv na snižování nezaměstnanosti.

2.1.1 Klady stínové ekonomiky

Stínová ekonomika způsobuje nárůst národního produktu, dosažení maximálního zisku v poměru k investovanému kapitálu a dokonce zmírňuje důsledky krizí tím, že navyšuje příjmy obyvatelstva a vytváří nová pracovní místa. Dá se říct, že reaguje na veškeré poruchy oficiální ekonomiky. (Bárta, 1994) Může být považována za jakýsi sociální pilíř zejména v období, kdy pomocí svých činností pomáhá přežít řadě jednotlivců. (Valencia, M. 1994)

Existují i názory, že se stínové aktivity drží ve stínu proto, aby překonaly bariéry vstupu do odvětví a až budou dostatečně silné a konkurenceschopné otevřou se novým trhům. Tato teorie je ale velmi málo pravděpodobná. Tím, že finanční zdroje velice často nesměřují k dalším investicím do rozvoje firmy a jsou ihned utopeny ve spotřebě, nemůžeme očekávat žádný nárůst celkových kapacit nebo rozvoje podniku. (Thießen, U. 2010)

Na základě reprezentativních šetření, které probíhaly např. v Německu a Rakousku se zjistilo, že více než dvě třetiny nelegálním způsobem vydělaných peněz se vrátí do oficiální ekonomiky a ve značné míře ji stimuluje. Takto zvýšenou kupní silou obyvatelstva může stínová ekonomika přitahovat nové investory a to především do odvětví se spotřebním zbožím. (Schneider, F. 1999)

Nejdiskutovanějším pozitivním dopadem je však rozvoj trhu práce. Stínové aktivity mohou působit jako zdroj řešení nezaměstnanosti. Pracovníci mají větší volnost a možnost nezávisle vykonávat svou činnost. Aby se snížení nezaměstnanosti promítlo v oficiálních statistikách, musely by se všichni pracovníci dobrovolně odhlásit z evidence nezaměstnaných evidovaných na úřadech práce, což je velice málo pravděpodobné, protože by spousta z nich přišla o pobírající podporu či jiné sociální dávky. (Fassmann, M., 2007)

2.1.2 Zápory stínové ekonomiky

Přes řadu pozitivních dopadů nárůst stínové ekonomiky vzbuzuje daleko vážnější obavy, a proto negativní postoj k této problematice převažuje.

V podmínkách stínově se vyvíjející ekonomiky je velmi obtížné dlouhodobě udržet makroekonomickou stabilitu. Obzvlášť v oblasti přerozdělování nastává problém díky odlivu prostředků z oficiální do neoficiální sféry. Kromě porušování daňových předpisů dochází také k porušování pravidel pracovně právních vztahů, bezpečnosti práce, ochrany životního prostředí apod.

Ať už její velikost nabývá jakýchkoliv rozměrů, v žádném případě nemůže dlouhodobě zabezpečit trvalý ekonomický růst v dané zemi. Hlavním cílem porušování právního řádu je především bezprostřední zisk, který rozhodně není dál investován (a to i z důvodu odhalení činnosti). Stínové aktivity proto tvoří zejména menší firmy, které mohou snáze uniknout pozornosti kontrolním orgánům. Výsledkem může být neefektivní alokace zdrojů, nemožnost realizovat úspory z rozsahu apod. (Schneider, F. 1999)

Se stínovou ekonomikou mnohdy roste i korupce, pomocí níž se řeší například ztížený přístup na finanční trh atd. Světová banka ze svých průzkumů uvádí, že firmy jsou schopny vydat úplatky až do výše 20% svých nelegálně získaných příjmů. (Schneider, F. 2002)

Jako poslední uvádím negativní dopad stínové ekonomiky na snižování nezaměstnanosti. Lidé pohybující se ve stínové ekonomice mají obvykle nízké a nepravidelné mzdy, neodvádí daně do státního rozpočtu, neplatí pojištění, není jim poskytnuta žádná ochrana zdraví při práci a velmi často jsou tyto aktivity spojovány s nelegálními přistěhovalci. (Fassmann, M., 2007)

Nyní přejdeme k samotné práci na černo, která se v poslední době stala spektrem pozornosti právě stínové ekonomiky.

2.2 Definice práce na černo

Na rozdíl od definice stínové ekonomiky se zde můžeme opřít o široce uznávanou definici Mezinárodní organizace práce, užívanou při svých analýzách i Evropskou komisí. Práce na černo je definována jako *„profesionální aktivity vykonávané jako jediné nebo druhé zaměstnání, provozované pravidelně za účelem výdělku a nikoli příležitostně a pohybující se na hranici nebo vně povinností daných právním řádem, předpisy a smluvními závazky, s výjimkou těch neformálních činností, které jsou součástí kriminální ekonomiky, protože jsou v rozporu s trestním zákoníkem.“*

V novějších dokumentech tuto definici Evropská komise zjednodušila a od roku 1998 se již používá její upravená podoba, která zní: *„Nehlášená práce představuje jakékoli placené činnosti, které jsou zákonné, pokud jde o jejich povahu, ale které nejsou ohlášeny veřejným úřadům, při vzetí v úvahu odlišnosti v regulatorních systémech členských států.“*

Po nastudování obou definic je zjevné, že se obsahově až tak moc neliší a obě dvě definují práci na černo jako *„všechny aktivity, které mohly být započítány do HDP a nejsou nelegální svou vlastní podstatou.“¹* Můžeme říci, že v podstatě jsou to aktivity, které jsou shodné s oficiálními. Nelegálními se stávají v okamžiku, kdy nedojde k samotnému nahlášení této aktivity, a tudíž z ní neplynou daně, platby na sociální pojištění a pracovníci vykonávající tímto způsobem práci nejsou kryti pracovněprávním zákonodárstvím. V případě zahraničních pracovníků při vykonávání práce nejsou splněny povinné imigrační formality, jako je například povolení k pobytu, pracovní povolení apod. (Fassmann, M., 2007)

2.3 Činnosti vyloučené z práce na černo

Jak už v definici bylo řečeno, práce na černo nezahrnuje kriminální aktivity, práce v domácnosti a činnosti určené pro vlastní potřebu. Ačkoliv kriminální činnosti jsou produktivního typu, jsou v rozporu se základními lidskými právy (obchod s lidmi), či masivně ohrožují zdraví (výroba omamných látek).

Dále jsou z práce na černo vyloučeny také neproduktivní činnosti a daňové úniky, pokud neodpovídají vykonané práci. Fassmann M. výborně vystihuje tuto situaci na svém příkladu živnostníka, jenž zatají část své vykonané práce a spotřebuje ji sám pro sebe. Pokud by si ale například uměle navyšoval své výdaje v daňovém přiznání, s cílem nižší daně, pak se o černou práci jednat nebude, protože svým způsobem žádnou reálnou činnost neuskutečnil.

---

¹ Činnosti, které nejsou striktně příležitostné a nespádají do kriminálních činností.

Stejně tak pokud například šéf podniku nechá sám ve svůj prospěch pracovat své zaměstnance v pracovní době, zneužívá cizí práci, ale o černou práci se nejedná. Nelegální činnost by to byla pouze tehdy, pokud by jeho zaměstnanci u něj pracovali až po pracovní době a plat by dostávali „na ruku“.

Jak už bylo výše zmíněno, vyloučena je i práce v domácnosti a aktivity pro vlastní spotřebu. Velkým problémem u těchto aktivit bývá samotná jejich měřitelnost.

Existují také činnosti, které mohou být kombinací jak formální tak neformální ekonomiky (např. zaměstnanci je částečně vyplacena nedeklarovaná mzda apod.), proto má Evropská komise ve svých analýzách následující členění práce na černo:

- *„neformální dvojí zaměstnání (tzv. moonlighting,)*
- *neformální výdělečná činnost migrujících pracovníků,*
- *neformální příležitostné nebo dočasné práce,*
- *domácí práce a práce na částečný úvazek,*
- *tradiční / inovativní mix práce na černo v malých a rodinných organizačních jednotkách.“ (Fassmann, M., 2007)*

Dvojí pracovní činnost je v různé formě důležitým fenoménem ve všech zemích Evropské unie. Neformální zaměstnávání cizinců se dnes vyskytuje ve všech členských zemích a liší se pouze svou různou intenzitou. Hlavně noví členové jsou zdrojem levné pracovní síly, než aby najímali zahraniční pracovníky. Poslední tři skupiny černé práce už nejsou tak moc důležité, protože se mohou vyskytovat jen v některých zemích a mohou být eliminovány či zcela zlikvidovány změnami právního řádu. Více se tímto rozdělením budu zabývat v následující podkapitole.

2.4 Specifické rysy černého trhu práce

V případě černého trhu se jedná hlavně o místní trh, který může fungovat například v rámci podniků a doplňovat tak jeho oficiální činnost. Největší část práce na černo provádějí především osoby již jednou zaměstnané nebo osoby samostatně výdělečně činné.

Dle Fassmana M. má tento segment pět charakteristických rysů a to „čisté“ **fungování trhu**, kdy nabídka s poptávkou se střetávají bez sebemenších zásahů (neexistuje zde povinnost registrace zaměstnance na úřadech, nesetkáme se ani s minimální mzdou či odbory apod.) ale o dokonalou konkurenci se v žádném případě nejedná, především díky výskytu tajných zájmových sdružení používajících nelegální (zločinné) metody a celou řadou hierarchických pravidel, které zde existují.

Druhým charakteristickým rysem je **nízká kvalifikace**. Samotná úroveň pracovníků v porovnání s oficiálním trhem je velmi důležitým faktorem, který významně ovlivňuje černý trh. Jestliže na trhu převládají pracovníci s nízkou kvalifikací, trh je tažen poptávkou a tou je ovládán. (Macáková, L., 2008) Následkem jsou špatně nastavené podmínky práce, slabé odměňování a díky tomu zvýšená motivace vstupu na neoficiální trh. Většinou se s takovými pracovníky můžeme setkat v málo produktivních oblastech jako je zpracovatelský průmysl (textil), stavebnictví, zemědělství a v oblasti distribuce. Naproti tomu u vysoce kvalifikovaných pracovníků, kdy je trh buď v rovnováze, nebo na něm hlavní roli hraje nabídka, jsou velmi příznivé podmínky, a tudíž nemají potřebu hledat další neoficiální způsoby pro získání dodatečného příjmu.

Typické pro černý trh je také to, že je jakousi automatickou reakcí na **existenci právních úprav**. Kdyby nebylo regulací, různých nařízení a trh by byl pouze liberální, můžeme říci, že by ani neexistoval černý trh. Důležitý je také způsob vynutitelnosti regulačních systémů. To můžeme vidět, když se podíváme na Severní Evropu, kde jsou regulační systémy striktní, jednoduché a také lépe vymahatelné a Jižní Evropu se systémy složitějšími a hůře vynutitelnými.

Dalším vymezením nelegálního trhu je **jeho nezávislost na legálním**. Přestože v případě změny vývoje ekonomiky či jejího institučního prostředí dochází ke změně poměru pracovních sil z jedné oblasti do druhé, ilegální trh se daleko lépe a mnohem dříve přizpůsobuje než trh oficiální. Je to dáno tím, že zde neexistují žádné odborové svazy, právní ochrany zaměstnanců apod.

Posledním znakem je výrazná **změna struktury nelegální práce**, která se časem přizpůsobuje novým výrobním trendům, nové technologii a také v sektoru služeb můžeme dnes najít jiný směr. Tradiční černou práci můžeme najít, jak už jsem výše zmiňovala, v málo produktivních oblastech (zemědělství, apod.). Díky masivnímu rozšíření počítačové a telekomunikační techniky, která vytváří nové pracovní příležitosti, se rozvoj „nové“ černé práce „trochu“ rozchází od tradiční. Také došlo k obrovskému nárůstu poptávky po personálních službách (péče o děti, důchodce nebo úklid obytných prostorů), tedy po službách, které spadaly pod domácí práci a práci žen.

2.5 Práce na černo ze strany nabídky

Existuje celá řada motivů, které přivádí účastníky na nelegální trh. Ty nemusí být čistě ekonomického původu, ale mohou být kombinací sociálních, kulturních, demografických nebo politických prvků.

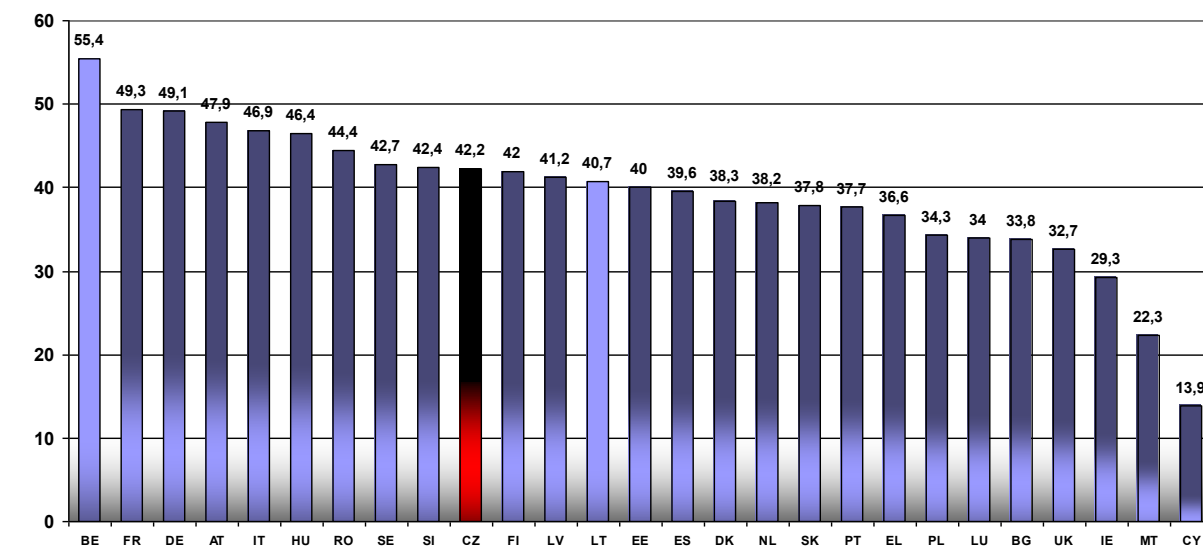
Tou nejzásadnější motivací je motivace ekonomického charakteru a to samotné **zvýšení příjmů**. V případě, že se individuální zisk z legálního zaměstnání jeví jako nedostatečný, jedinec je nabádán k hledání dodatečné práce a vesměs se jedná o práci na černo. Důležitou roli zde hraje také ekonomická situace, protože tato motivace nastupuje především v období, kdy dochází ke zpomalování ekonomického růstu a růstu reálných mezd, k nárůstu zdanění, k úsporným opatřením v sociální oblasti, ke zvýšení chudoby apod.

Další ekonomickou motivací je **zadlužení a daňový tlak**. Zadlužení se týká spíše rodinných podniků nebo živnostníků, kdy je zatajována část příjmů nebo zhoršování jejich oficiálního hospodářského výsledku pro posílení jejich vratké pozice v případě zvýšené konkurence nebo nárůstu úrokových měr. Většinou se ale rodinné podniky nebo živnostníci snaží tímto způsobem získat státní podporu či jinou pomoc v podnikání. Co se týče daňového tlaku, tak existuje jeho různé vnímání. Jinak vysoké zatížení vnímají severní země, které na oplátku dostanou velmi dobře fungující „štědrý“ stát a jinak země jižní, které by něco takového vnímaly spíše negativně. (Fassmann, M., 2007)

Pro větší ucelení této problematiky uvádím graf (2.1) celkového zdanění práce v jednotlivých zemích EU na úrovni průměrné mzdy za rok 2010. Zdanění práce negativně ovlivňuje výši pracovních nákladů, které jsou jednou z důležitých faktorů při tvorbě pracovních míst. Dopadem vysoké míry zatížení práce může být zvýšený podíl nelegálních aktivit. Celkovou výši zdanění práce získáme jako podíl daně z příjmů a odvodů placené zaměstnanci a zaměstnavateli na celkových nákladech práce. Největšího zdanění práce

dosahují země jako je Belgie, Francie a Dánsko, jejichž podíl se pohybuje okolo 50%. Vysoké hodnoty jsou zaznamenány také ve Švédsku, Slovinsku, České republice a Finsku, kde výše nákladů práce činí 42%. Naopak nejnižšího zdanění si můžeme všimnout u Malty a Kypru.

Graf 2.1 Celkové zdanění práce v zemích EU v roce 2010 v %

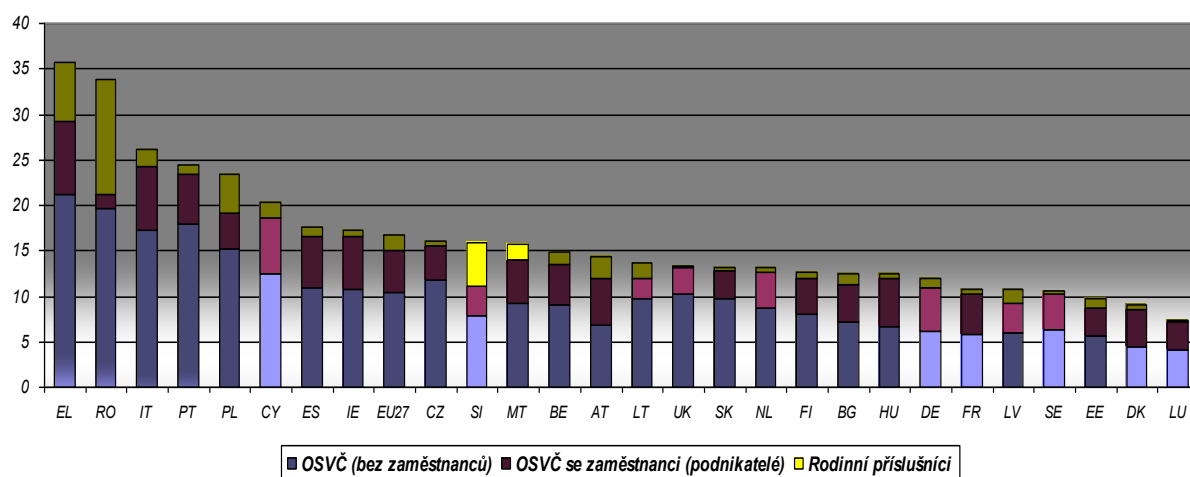
zdroj: Europa²

Nejvíce se daňový tlak, který motivuje k černé práci, dotýká právě osob samostatně výdělečně činných a osob vyvíjejících více pracovních aktivit. Tyto skupiny si samy podávají daňové přiznání, na rozdíl od zaměstnance, a tím pádem mají daleko více příležitostí k zatajování svých příjmů a daňovým podvodům. Osoby vykonávající vícero činností považují za něco naprosto nepřirozeného to, že by dodatečný příjem vzniklý ve druhém zaměstnání měl být zdaňován stejnou nebo dokonce vyšší daňovou sazbou, než je tomu v hlavním zaměstnání. Na tento dodatečný příjem totiž vynaložily svůj volný čas a také zvýšené pracovní úsilí. Činnosti, jež se snaží vyhýbat daňovým odvodům za účelem získání finanční výhody, se nazývají „nepravé samostatně výdělečné činnosti.“ V grafu (2.2) můžeme vidět počet osob samostatně výdělečně činných, který se dle mezinárodních standardů rozděluje na čisté živnostníky tj. bez zaměstnanců a na podnikatele, kteří zaměstnávají další osoby. To vše jsem doplnila ještě o vypomáhající rodinné příslušníky, kteří mají obdobný charakter jako OSVČ. V porovnání jednotlivých částí Evropy se výskyt samostatně výdělečné činnosti velmi liší. Nejvíce takto zaměstnaných osob v roce 2010 bylo v Řecku a Rumunsku, kde byla překročena hranice 30%, o něco méně, ale stále na vyšší úrovni, než byl průměr EU

² Europa. *Tax reforms in EU Member States 2011* [online]. 2011 [cit. 2012-03-28] Dostupné z WWW:<http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-5_en.pdf>

(17%) na tom byly země, jako je Itálie, Portugalsko, Polsko a Kypr (přes 20%). Na druhé straně spektra s nízkým výskytem samostatně výdělečné činnosti bylo Lucembursko, Estonsko a Dánsko (pod 10%). Co se týče jednotlivých skupin samostatně výdělečné činnosti, tak ve všech případech převládla skupina tzv. čistých živnostníků, kde bylo dosaženo podílu většího jak 50% všech samostatně výdělečných činností. Opět se zde vyskytují extrémy jako je např. Česká republika, Litva, Portugalsko, Slovensko a Velká Británie, kde tito pracovníci převyšují více než 70% nezávislých pracovníků. Rodinní příslušníci tvoří významnou složku zaměstnanosti v Rumunsku, Řecku, Slovinsku a Polsku.

Graf 2.2 Podíly OSVČ (bez zaměstnanců), OSVČ se zaměstnanci (podnikatelé) a rodinných příslušníků v zemích EU za rok 2010 v %

Zdroj: Eurostat³

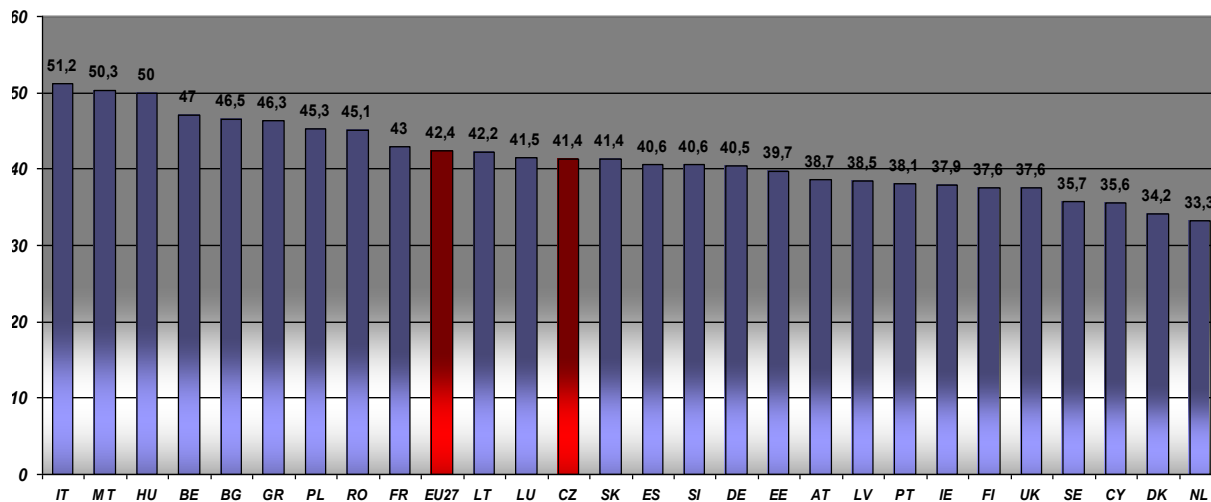
Jedním z neekonomických motivů může být například **pracovní čas a organizace práce**. Dostatek volného času dává podnět k vytváření stínových aktivit. Zejména zkracování pracovní doby může mít za následek to, že si lidé hledají další uplatnění. Neměli bychom také zapomínat na neaktivní jedince, jako jsou studenti, ženy v domácnosti, lidé v předčasném důchodu s daleko větším množstvím volného času oproti zaměstnaným, tudíž mají větší možnosti se zapojit do nelegální ekonomiky. Pro představu zde přikládám graf (2.3). Při komparaci údajů za celou skupinu osob jak v produktivním (15-65 let) tak poproduktivním věku (nad 65 let) můžeme spatřit značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Zatímco v zemích jako je Itálie, Maďarsko a Malta činil podíl ekonomicky neaktivních osob více jak 50% všech obyvatel ve věku 15+, v dalších jedenácti zemích tento podíl nedosáhl ani 40%. Nejnižšího podílu dosáhlo Dánsko a Nizozemsko pohybující se na úrovni jedné třetiny

³Eurostat. Self-employed workers: basic data and trends [online]. 2011 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_egais>

takto vymezené věkové kategorie. Česká republika se nacházela mírně pod průměrem EU s podílem 41,4%.

Graf 2.3 Podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva⁴ na celkovém počtu osob starších 15 let v zemích EU za rok 2010 v %

Zdroj: Eurostat⁵

Další motivující faktor je zabudovaný již v tradičních formách práce na černo a to tzv. **kulturně společenský motiv**. Původem těchto činností jsou sousedské a rodinné vazby. Může se jednat o ženské domácí práce ve více domácnostech, zemědělskou výpomoc apod., a to všechno bez jakékoliv registrace. Další ukázkou mohou být jak rodinní příslušníci, zejména děti, kteří pracují v rodinných firmách, tak nezaměstnaní, kteří provádějí příležitostné řemeslné práce například v rámci sousedské výpomoci. Tento typ práce je charakteristický slabým odměňováním a vyskytuje se především v jižních a východních evropských regionech.

Posledním faktorem, který černý trh práce nejvíce ovlivňuje je **existence snadných příležitostí**. V zemích se slabou vazbou mezi státem a občany roste tendence obcházet zákon nebo ho dokonce ignorovat, a motiv pro nelegální práci se zvyšuje. Některé země jako je například Polsko, Maďarsko a Slovinsko jsou tolerantnější k práci na černo nežli ostatní země. Tyto státy totiž vnímají neoficiální práci jako prostředek ke zmírňování sociálních důsledků vysoké nezaměstnanosti. (Fassmann, M., 2007)

⁴ Ekonomicky neaktivní část obyvatelstva je ta část, která je nezaměstnaná a práci si ani nehledá.

⁵ Eurostat. Labour market participation by sex and age [online]. 2011 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Labour_market_participation_by_sex_and_age>

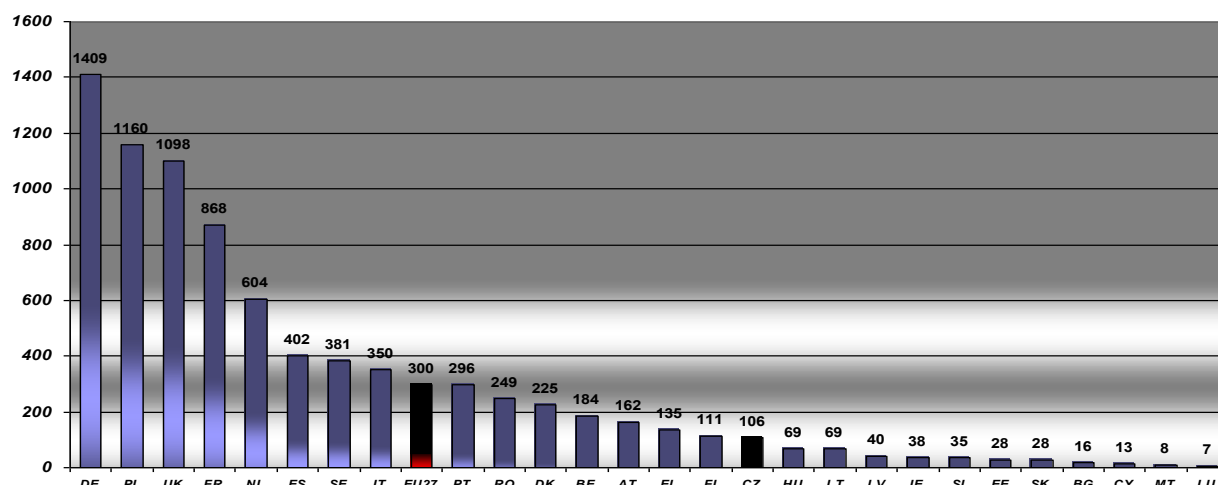
2.5.1 *Typologie nabídky práce na černo*

V podkapitole (2.2) jsem uvedla členění práce na černo, které používá Evropská komise při svých analýzách a tím jsem tak trochu nastínila skupiny pracovníků jenž se nejčastěji na neoficiálním trhu práce vyskytují. Nyní bych si je dovolila více rozebrat a analyzovat typické znaky, které k tomuto fenoménu černého trhu práce vedou.

První skupinou, která se na trhu může vyskytovat jsou **nezaměstnaní**. Poměr této kategorie na černém trhu je v rámci evropských zemí poměrně nízký, protože v důsledku vyloučení pracovní síly z oficiálního trhu mají tito jedinci daleko menší příležitost navázat kontakt s neformálními zaměstnavateli. Stejně tak jako s dlouhodobou nezaměstnaností klesá u jedince možnost nalezení práce, tak i umístění na nelegálním trhu je čím dál tím více obtížnější. Nízkou účast nezaměstnaných vysvětlují také jejich obavy ze ztráty sociálních dávek a tato práce se může stát málo zajímavá zejména pro ty, u kterých riziko ze ztráty těchto dávek převyšuje možnost neoficiálního výdělků. Tato práce je tedy méně lákavá pro severní země, které mají vysoké dávky nezaměstnanosti a více přitažlivá je pro země jižní, kde se úroveň dávek pohybuje daleko níž.

Nejrozšířenější typem černé práce je **neformální dvojí zaměstnání tzv. moonlighting**. Jedná se o osoby, které jsou zaměstnány jak v oficiálním sektoru, ať už jako zaměstnanci či osoby samostatně výdělečně činné, a navíc vykonávají druhou nepřihlášenou činnost. Dříve byla struktura pracovníků provozující nelegální činnost méně kvalifikovaná a jednalo se především o zaměstnance a v současné době se touto činností zabývají vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří využívají znalosti z hlavního zaměstnávání, a jsou na černém trhu silně poptáváni. Velkou část pracovníků zabývajících se druhým zaměstnáním jsou státní úředníci a zaměstnanci soukromého sektoru, kteří mají kratší pracovní dobu a snadněji si najdou příležitost pro další činnost ve volném čase. Nejvíce je moonlighting rozšířen hlavně ve službách a stavebnictví. Z grafu (2.4) si můžeme všimnout, že nejčastější výskyt takto zaměstnaných osob je v Německu, Polsku a Velké Británii, kde jejich počet přesahuje jeden milion. Velice dobře jsou na tom také státy jako je Francie, Nizozemsko a Estonsko s více jak půl milionem lidí, kteří mají vícero zaměstnání. Naopak s nejmenším výskytem druhého zaměstnání, pod 10 000 pracujících, se můžeme setkat v zemích jako je Lucembursko a Malta. V České republice bylo v roce 2010 tímto způsobem zaměstnáno 106 300 osob.

Graf 2.4 Počet zaměstnaných osob s více než jedním zaměstnáním v zemích EU za rok 2010 v tisících

Zdroj: Eurostat⁶

Dalším způsobem černé práce je **neformální výdělečná činnost migrujících pracovníků**. Jejich samotný příchod se ve většině případech odehrává legálně. Přistěhovalci přicházejí s vyřízeným vízem a následně se zapojují do nelegálních aktivit nebo jsou zapojeni do sezónních prací, kdy po jejich skončení v zemi zůstávají a neoficiálně pracují. Mohou ale také nastat případy, kdy se cizinec pomocí falešných dokladů dostane na jiné území státu a zde bez jakékoli registrace pracuje pomocí převaděčských sítí napojených na organizovaný zločin. Přistěhovalci jsou pomocí převaděčských skupin směřováni na předem připravená pracovní místa. Mzda tohoto typu je velmi nízká, můžeme zde mluvit také o vykořisťování a otročským zacházením s lidmi. Jedná se především o pracovníky z rozvojových zemí, pro které je práce na černo jediným řešením, aby přežili a uživily své rodiny.

Domácí práce a práce na částečný úvazek jsou také jedním z typů nelegálního zaměstnání. Domácí práci můžeme najít ve většině státech evropské unie, ovšem její regulace se mezi zeměmi různí. Proces probíhá tak, že zaměstnavatelé zadávají pracovníkům dílčí operace, které pak provádějí na různých místech, nejčastěji doma. Zaměstnávání tohoto typu představuje pro zaměstnavatele obrovské úspory, ať už se jedná o regulovaný nebo neregulovaný sektor. V případě neoficiálního sektoru jsou výhody ještě mnohem větší. Nejrozšířenějším odvětvím, ve kterém se můžeme setkat s tímto druhem práce, je oděvní průmysl. Rozmach v oblasti práce s počítačovými systémy začíná hrát také svou roli, zejména v jejich využití pro dálkovou práci. Volba zda vykonávat domácí práci nebo ne je často odrazem nedostatku alternativního zaměstnání mimo domov a nedostatku sociálních služeb.

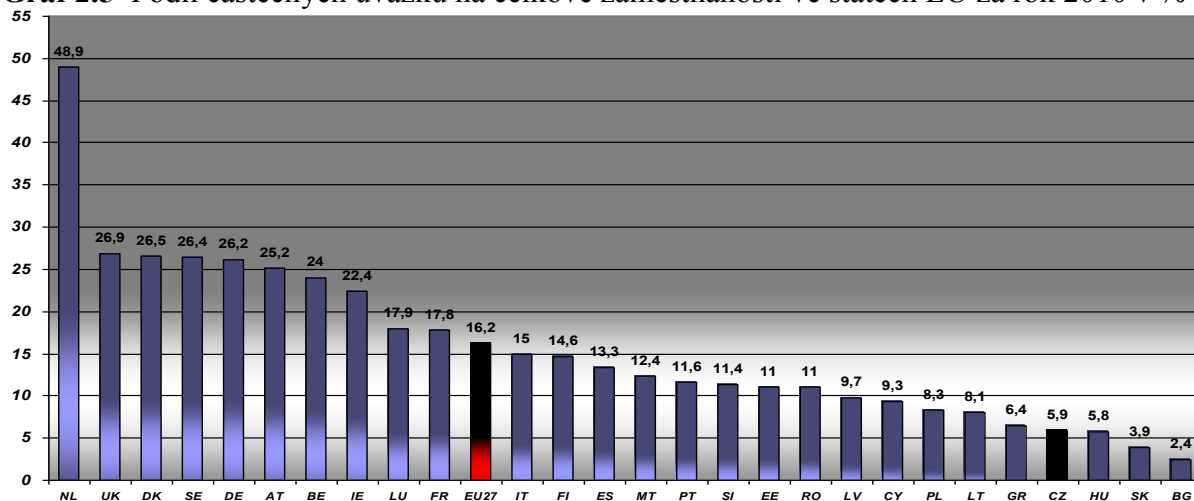
⁶ Eurostat. Employed persóna with a sekond job [online]. 2011 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/main_tables

Protože je tento druh práce velmi málo placený, stává se jakýmsi doplňkem k pobírání sociálních dávek. Domácí práce se také často kombinují s jinými nelegálními formami získávání příjmů. Například v jižní části Evropy (Řecko, Portugalsko) je kombinací prací v zemědělství nebo prací související s cestovním ruchem a naopak v severních evropských státech se jedná hlavně o hlídání dětí za úplatu.

Práce na částečný úvazek díky nižšímu odměňování a zůstatku volného času, zvýrazňuje podněty pro hledání dalšího dodatečného příjmu. Velkou výhodou je to, že tyto typy aktivních lidí při hledání nelegální práce se nacházejí uvnitř oficiálního trhu práce a mají proto vyšší šance pro její nalezení. Měli bychom také rozlišovat, zda se jedná o částečný úvazek nebo práce na dobu určitou. Práce na částečný úvazek je více méně svobodnou volbou a jsou tak zaměstnány hlavně ženy zatímco práce na dobu určitou je pracujícím spíše vnucena. Je tedy zcela logické, že pracovníci jenž jsou nespokojeni s kratší pracovní dobou vyhledávají zdroje doplňkových příjmů nejčastěji na černo.

V níže uvedeném grafu (2.5) vidíme, že největší podíl částečných úvazků má Nizozemsko s téměř 50%, Česká republika se pohybuje kolem 6% a nejnižší podíl tohoto ukazatele má Bulharsko a to 2,4%. Obecně platí, že s čím vyšší je míra částečných úvazků, tím nižší je míra nezaměstnanosti. Nárůst zkrácené práce tak není na úkor vytváření nových pracovních pozic na plný úvazek. O všech zemích s podílem vyšším než 20% (8 zemí EU) můžeme říci, že mají poměrně nízkou míru nezaměstnanosti.⁷

Graf 2.5 Podíl částečných úvazků na celkové zaměstnanosti ve státech EU za rok 2010 v %

Zdroj: eurostat.eu⁸

⁷ ŠTASTNÁ, M. Částečné pracovní úvazky v ČR a v zahraničí [online]. 2007 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <<http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf07c1/stastna.pdf>>

⁸ Eurostat. Persons employed part-time [online]. 2011 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00159&plugin=1>>

S černou prací se můžeme setkat také v **oficiálně registrovaných podnicích**, kdy zaměstnavatel zaměstnává beze smluv, nebo zaměstnancům vyplácí oficiálně stanovenou nižší mzdu s doplatkem tzv. na ruku. Pracovník se v této situaci současně vyskytuje jak na oficiálním trhu, tak na trhu černém. S něčím takovým se můžeme setkat hlavně v malých nebo rodinných podnikajících subjektech.

Neformální práce může být prováděna rovněž **přímo pro spotřebitele** jako je například hlídání dětí, doučování, příležitostné práce apod. (Fassmann, M., 2007)

2.6 Poptávka po práci na černo

Dle Fassmanna M. je poptávka po práci na černo definována jako „*chování podniků nebo soukromníků, kteří využívají práci na černo při výrobě nebo při samostatně výdělečné činnosti.*“ Její nedílnou součástí jsou ale také i ti, kteří vzniklé černé zboží či služby poptávají. V následující části se budu tedy nejdříve věnovat stručné charakteristice finální poptávky po konečných produktech a následně se budu zabývat faktory, které poptávku ovlivňují.

2.6.1 Poptávka po finálních produktech černé práce

Nákup zboží či služeb z černého trhu je motivován dvěma důvody. V první řadě se jedná o čelení nedostatkům oficiálního trhu (př. hlídání dětí při nedostatku předškolních zařízení) a druhým důvodem je fakt, že produkty zakoupené na černém trhu jsou o mnoho levnější než na trhu oficiálním. Kromě finálních spotřebitelů, kteří tvoří největší poptávku, mohou poptávat také méně významné subjekty, jako jsou nelegální podniky pracující pro konečnou spotřebu.

2.6.2 Faktory ovlivňující poptávku po práci na černo

To, že se některé subjekty uchytí na černém trhu práce není důsledkem nějaké touhy po nelegálnosti nebo podvodu, pokud tedy jejich samotná činnost není od samého počátku kriminální. Je to především důsledek racionální úvahy firem, které reagují na změnu ekonomických podmínek dané země či na změnu legislativy. Můžeme tedy tvrdit, že se jedná o ekonomické motivace, které k poptávce po černé práci vedou. Ty se dále člení na dvě skupiny a to na motivaci související s náklady podniku (nákladovou motivaci) a motivaci vyplývající z jeho přizpůsobení danému ekonomickému prostředí.

- **Nákladové motivace**

Hlavní snahou nákladové motivace je snížení výrobních nákladů. Nákladová motivace v sobě zahrnuje několik faktorů a jedním z nejdůležitějších je ***vztah mezi produktivitou práce a jejími náklady***. V případě, že se náklady práce na pracujícího začnou vyvíjet nepřímo úměrně ve vztahu k dosahované produktivitě, uchýlí se zaměstnavatelé k nějaké formě černé práce. Není tedy divu, že se s černou prací setkáváme nejvíce v odvětvích s nízkou produktivitou práce, jako je například zemědělství.

Výrobci mají také větší sklon ke snižování nákladů tam, kde je ***konkurence představována hlavně prostřednictvím nákladů*** než kvalitou výrobků či služeb. Tlak proti růstu mezd nebo vstup na černý trh je jedním z nejjednodušších způsobů, jak za krátký čas dosáhnout razantního snížení pracovních nákladů.

Celá řada studií považuje také za jednu z nejdůležitějších příčin poptávky po práci na černo ***daňový tlak***. Zvýšení daňové zátěže totiž zvýší poptávku (i nabídku) po ilegální práci. V opačných případech tato závislost většinou neplatí. Je to způsobeno určitou setrvačností v chování ekonomických subjektů ale i ekonomickými motivy. Jakmile jednou daný subjekt vystoupí z oficiálního trhu práce a vstoupí na černý trh, vždy pro něj bude zpětný přechod znamenat určitou ztrátu a to i v případě zmírnění daňového tlaku.

Jako poslední faktor nákladové motivace bych ještě ráda zmínila ***hospodářský výsledek***. Všeobecně platí, že významné firmy s vysokými zisky nemají potřebu se na černém trhu podílet, protože by to zapříčinilo umělé nafukování zisku a mohlo by dojít ke zvyšování daňové zátěže. Naopak firmám, které nevykazují své příjmy to nezpůsobí dodatečnou újmu v podobě zvýšené daňové povinnosti, ale zmenší jim to jejich náklady.

- **Přizpůsobení se ekonomickým podmínkám**

Nelegální práce vychází z předpokladu, že je lépe rozvíjena na místním (lokálním) trhu. Vyplývá to jak z nízké mobility pracujících na nelegálním trhu tak také z důvěrných vztahů, které jsou zapotřebí při stínových transakcích z důvodu snižování rizika odhalení. Proto jsou velmi vhodnými kandidáty pro černou práci nelegální migranti, se kterými je spojeno daleko méně rizik než s domácí pracovní silou.

Velice často je práce na černo spojována s málo kvalifikovanou pracovní silou, ale ve skutečnosti toto tvrzení platí jen pro menší část černé práce (zejména pro nelegální přistěhovalce). Velká část se uskutečňuje v rámci druhého neoficiálního zaměstnání nebo osobami samostatně výdělečně činnými, tudíž ve středně kvalifikované pracovní síle.

Dalšími faktory pro rozmach černé práce mohou být diskontinuitní, institucionální, legislativní podmínky a špatné kontrolní mechanismy. (Fassmann, M., 2007)

2.7 Vztah mezi politikou státu a prací na černo

Mezi politikou státu a prací na černo existuje určitá vzájemná propojenost a proto bych jí nyní chtěla věnovat pozornost. Velice často dochází k tomu, že si většina lidí myslí, že pracující na černo odnímají z kapacity státního rozpočtu značnou část zdrojů tím, že neplatí daně a příspěvky na zdravotní a sociální zabezpečení. K tomu navíc od státu dostávají dávky a různé podpory, na které v tomto případě nemají nárok. Ovšem pokud by jsme porovnávali práci na černo s kriminální neboli černou ekonomikou a daňovými úniky, černá práce by odnímalala státním zdrojům daleko menší díl.

Deregulací a flexibilitou trhu práce by mělo dojít k poklesu černé práce, ale řada průzkumů ukazuje, že neexistuje žádný obecný vztah mezi prací na černo a tzv. pružným zaměstnáním a proto tato dvě opatření mají velmi omezený vliv. Místo plošné deregulace by mělo dojít spíše k podpoře samostatně výdělečné činnosti, přijetí forem atypické práce a také k negativním pobídkám, které by odrazovaly nelegálně zaměstnané.

Velice důležité je také pečlivé vyhodnocování jednotlivých aktivních opatření na trhu práce, aby jejich implementací nedocházelo ke zvýšené motivaci k práci na černo. Např. v boji s dlouhodobou nezaměstnaností nebo nezaměstnaností mladých lidí se velmi často využívá systém vzdělávací praxe. Tento nástroj má stejný dopad k práci na černo jako práce na částečný úvazek, protože se zde soustřeďuje nízkopříjmová třída s množstvím volného času.

Je zřejmé, že ten, kdo je na černo zaměstnán, není chráněn žádnými právními zárukami či zárukami plynoucí z kolektivních smluv. Může tak dojít k tomu, že takto zaměstnaný jedinec bude mít daleko horší pracovní podmínky a zacházení než zaměstnanec v oficiální sféře. To ale nemusí některým vadit a jsou ochotni takové jednání dočasně podstoupit jako např. u druhého příležitostného zaměstnání a dočasné práce, jejíž hlavními aktéry jsou především studenti. Úplně jiná situace však nastává u pracovníků, kteří mají nejistou černou práci jako svoje hlavní zaměstnání a přišli za prací třeba ze zahraničí.

Při hodnocení vztahu mezi prací na černo a nezaměstnaností jsou nejdiskutovanější dvě tvrzení. První z nich se týká neformálních pracovníků, kteří berou práci nezaměstnaným a tím také zhoršují jejich šanci na návrat do zaměstnání. Druhé tvrzení spočívá v tom, že velká část stínových aktivit je vykonávána nezaměstnanou pracovní silou, tudíž by neměla mít nárok na sociální dávky, protože ve skutečnosti pracuje. Obě tyto tvrzení jsou ale sporná. Neformální aktivity ve většině případů nemají charakter řádného pracovního místa, o které má nezaměstnaný zájem a tedy by nelegální pracovníci neměli být žádnou konkurencí.

Nelegální práce je většinou krátkodobá nebo příležitostná, nezaručuje žádnou sociální ochranu jak od zaměstnavatele tak od státu a proto se mnohým uchazečům nevyplatí. Co se týče nároku na sociální dávky, tak černá práce má většinou dodatkový charakter a právě doplňuje jejich nízkou úroveň. Obecně můžeme říci, že černou práci vyhledávají především nezaměstnaní, kteří nemají nárok na podporu v nezaměstnanosti a uchazeči o první zaměstnání. Téměř vždy však u nich jde pouze o dočasné pracovní příležitosti. (Fassmann, M., 2007)

2.8   *Dílčí shrnutí*

Na začátku své diplomové práce nejprve vysvětlím rozdíl mezi stínovou ekonomikou a nelegální prací (prací na černo). Poté uvádím samotnou definici černé práce dle Mezinárodní organizace práce, kterou využívá Evropská komise při svých analýzách a její upravenou současnou podobu.

Pro větší objasnění černé práce uvádím jak činnosti z ní vyloučené, tak i ty, které do ní patří, a její specifické rysy. Dále na černý trh nahlížím nejprve ze strany nabídky, kde uvádím různé typologie a řadu motivů, které vedou účastníky ke vstupu na nelegální trh a poté ze strany poptávky, kde se zabývám různými ovlivňujícími faktory a poptávkou po finálních produktech černé práce. Protože mezi politikou státu a prací na černo existuje vzájemná propojenost, věnuji na závěr pozornost pěti úvahám o jejich vztahu.

3 Metody odhadu černého trhu práce

Po podrobném popisu stínové ekonomiky a černého trhu práce přejdeme k samotným metodám měření neboli k jejich odhadu. Největším problémem při měření rozsahu černé práce je směřování pojmů práce na černo a stínové ekonomiky. Proto první část mé diplomové práce byla věnována jejich rozlišení a jasnému vymezení černého trhu práce.

Pro měření stínové ekonomiky jako celku existuje několik druhů metod používající se v zemích s tržním hospodářstvím. Jejich hlavní rozdělení je na metody přímé a nepřímé. Mezi přímé metody patří výběrová šetření prováděná z rozsáhlých sondáží nebo přímých průzkumů mezi obyvatelstvem a sledování daňových úniků. Metody nepřímé jsou postavené na metodě rozporů, monetárních metodách, metodách fyzického inputu a trhu práce.

3.1 Výběrová šetření

Jedním ze způsobů, jak získat poměrně značné množství podrobných dat o stínové ekonomice, je výběrové šetření. Největším úskalím je stanovení souboru otázek souvisejících přesně s definicí zkoumaného jevu, výběr zkoumaného vzorku a technika průzkumu. Tím, že se jedná o velmi citlivá data a všichni účastníci stínového trhu mají strach z odhalení, mohou být získané informace zavádějící. Výběrová šetření proto bývají mnohdy kombinována s dalšími níže uvedenými metodami a mohou tvořit dobrý základ.

3.2 Sledování daňových úniků

Metoda zabývající se sledováním daňových úniků je ve své podstatě metodou fiskální a nejčastěji se využívá ve skandinávských zemích, ale i v USA, Kanadě, Itálii a Francii. Její podstatou jsou namátkové kontroly daňových poplatníků prováděné daňovými úřady. Naměřené výsledky tvoří určitý model daňového úniku a ten je následně aplikován na celou populaci. Dá se říci, že oproti výběrovým šetřením má toto sledování daleko větší vypovídací schopnost, ale protože se zaměřuje pouze na jeden segment stínové ekonomiky – daňový podvod, můžeme tak změřit pouze její část. Podniky, které nejsou řádně registrované, této metodě unikají a tím pádem klesá její důležitost. (Fassmann, M., 2007)

3.3 Metody rozporů

Mezi nepřímé metody měření stínové ekonomiky jako celku patří metody rozporů, které jsou založené na zkoumání rozdílů mezi příjmy a výdaji a to buď pomocí analýzy národních účtů, nebo na základě průzkumů rodinných rozpočtů. Výsledná difference se pak stává měřítkem stínové ekonomiky. Hlavním předpokladem metody rozporů je utopení veškerých stínových příjmů v oficiální ekonomice. Ve skutečnosti tomu tak ale není. Většina nelegálních příjmů sice plyne rovnou do spotřeby, jenže zbývající část se znovu objeví ve stínové ekonomice a tu už metoda zachytit nedokáže.

Další variantou metody rozporů je sledování rozdílů mezi HDP vycházejícím z propočetů, kde jsou zahrnuty zdaněné příjmy a mezi HDP získaným z národních účtů, který zobrazuje také stínový rozsah ekonomiky. Předpokladem v tomto případě je správná výše HDP uvedená v národních účtech. Tím, že se ale v národních statistikách občas vyskytují transakce, které mohou být osvobozené od daně nebo podléhají různým výjimkám, dochází k umělému navyšování stínové ekonomiky. Bohužel tento druh legálních příjmů se velmi těžko očišťuje od ostatních nelegálních transakcí. (Fassmann, M., 2007)

3.4 Monetární metody

V současné době jsou jedny z nejvíce používaných metod ve vyspělých zemích metody monetární. Jejich hlavní náplní je sledování odchylek monetárních proměnných, které mohou být způsobeny právě stínovou ekonomikou. Protože většina nelegálních transakcí probíhá kvůli utajení prostřednictvím hotových peněz, sleduje se právě jejich objem. Jakmile objem hotových peněz přesáhne za určité období běžně naměřenou hodnotu, nasvědčuje to tomu, že se v dané ekonomice objevují nelegální aktivity.

3.5 Metody fyzického inputu

Metody fyzického inputu se hojně využívají k měření stínové ekonomiky v transformujících se zemích a jsou založené na předpokladu stabilního vztahu mezi fyzickými inputy (vstupy) a objemem národní produkce (výstupy). Jakmile bude využívání fyzických inputů vyšší než oficiálně registrovaná národní výroba bude to značit výskyt stínové ekonomiky. V současné době se metody nejčastěji zaměřují na vztah spotřeby elektrické energie a HDP. Hlavní výtkou této metody je to, že všechny nelegální činnosti nemusí potřebovat ke své realizaci elektřinu a mohou brát energii z jiných zdrojů jako je např. uhlí, ropa atd. (Fassmann, M., 2007)

3.6 Metody trhu práce

Metoda míry účasti na stínovém trhu práce jako jediná metoda prokazatelně vypovídá o rozsahu černé práce. Nezachycuje daňové úniky, kriminální činnost ani subsistenční ekonomiku. Představitelem této metody je Bruno Contini, který si všiml toho, že na konci 50. let 20. století míra ekonomické aktivity značně klesla. Zatímco neoficiální průzkumy vykazovaly mnohem vyšší odhad míry účasti pracovních sil na trhu práce, oficiální statistiky byly mnohem nižší. Z toho Contini usoudil, že výroba neregistrovaných pracovních sil nebyla zahrnuta do oficiálních odhadů národního důchodu.

Princip této metody spočívá v tom, že jakmile je účast na formálním trhu práce omezena, pracovní síla se začne přesouvat do neformální ekonomiky. Nejdůležitější je odhadnout počet nelegálních pracovníků a přiřadit jim odpovídající úroveň produktivity práce. Kvůli obtížnému odhadu na černo pracujícího potenciálu a jeho produktivity práce má tato metoda svá úskalí. Existují tři různé způsoby, kterými můžeme postupovat při odhadu na černo pracujícího potenciálu. (Fassmann, M., 2007)

3.6.1 Nepřímá bilanční metoda

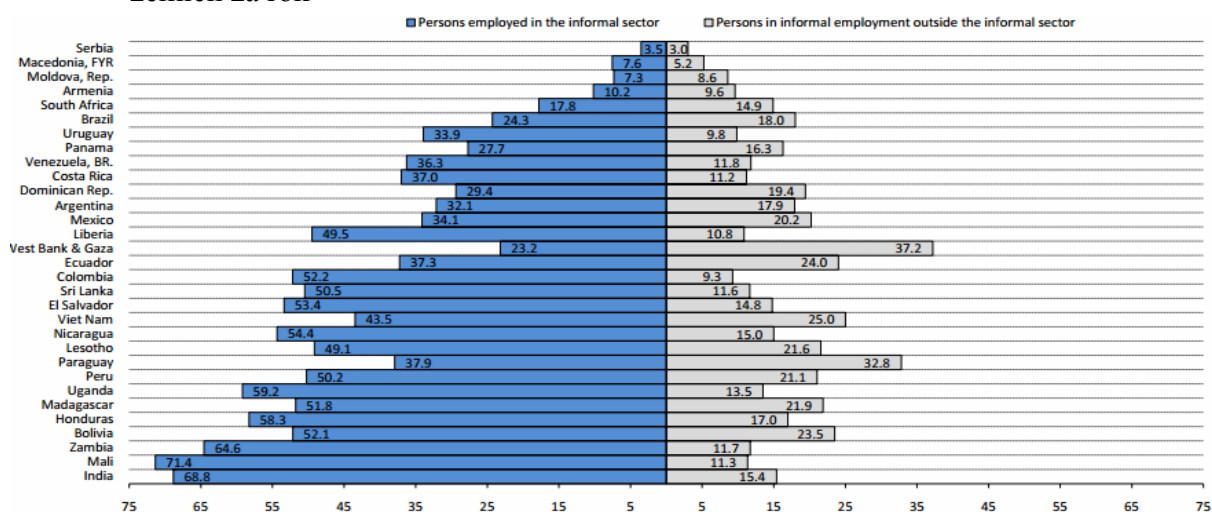
První z nich je nepřímá bilanční metoda, která vyobrazuje celkovou pracovní sílu získanou jak ze statistik celkového počtu obyvatelsta, tak statistických šetření zabývajících se ekonomickou aktivitou. V podstatě se jedná o bilanci, na jejíž jedné straně máme pracovní sílu a na druhé její „užití“. Rozdíl mezi těmito dvěma stranami se pak připíše na účet černé práce. Ani tato metoda neunikla kritice a spekulacím o tom, zda-li účastníci černého trhu práce jsou opravdu zrcadlovým odrazem těch, kteří se na oficiálním trhu práce neúčastní. To znamená, že pokud chceme použít bilanční metodu, měli bychom podrobněji sledovat celou řadu faktorů, kterými může být vývoj pohybu pracovních sil ovlivněn. Může se jednat například o délku pracovní doby, míru zaměstnanosti žen, popřípadě také jednotlivé legislativní změny apod.

Datším problémem je nemožnost předpokladu přímého vztahu mezi zaměstnáním na formálním a neformálním trhu. Ve skutečnosti nejsou tyto trhy odděleny, protože určitá část černé práce se může odehrávat v rámci oficiální pracovní doby nebo v domácnostech. Tato metoda je schopna odhalit pouze osoby, které černou práci vykonávají na plný úvazek. Nebere tedy v potaz druhé nelegální zaměstnání, neoficiální činnost studentů, důchodců, žen v domácnosti a činnost nelegálních migrantů. Ve skutečnosti nemůže ani odhalit černou práci nezaměstnaných. Bilanční metodu je vhodné použít zejména v rozvojových zemích, kde jsou

mnohem slabší statistiky trhu práce a zřetelnější oddělení části formálního a neformálního sektoru. Mezinárodní organizace práce (ILO) tuto metodiku velmi často doplňuje ještě o přímá terénní šetření.

V grafu (3.1) můžeme vidět podíl neformálně zaměstnaných osob na celkové zaměstnanosti ve vybraných rozvojových zemích zveřejněný ILO ve výroční zprávě za rok 2011. Mezinárodní organizace práce při svém měření vylučuje činnosti v oblasti zemědělství a lesnictví, dále práci pro vlastní potřebu, domácí práci apod. V pravé části grafu vidíme procento nelegálně zaměstnaných v oficiální sféře a v levé části procento nelegálně zaměstnaných v neformální ekonomice. Z globálního hlediska můžeme říci, že v rozvojových zemích je častější výskyt nelegální činnosti v neoficiálním sektoru než v oficiálním. Jednotlivé státy jsou seřazeny podle součtu obou složek od nejnižší po nejvyšší. Nejnižší hodnoty černé práce byly naměřeny ve Střední a Jihovýchodní Evropě a pro většinu zbývajících regionů podíl počtu nelegálně zaměstnaných na celkové zaměstnanosti neklesl pod 30%. Existují ale i regiony jako je např. Indie, Mali, Zambie, Bolívie, Honduras a další, kde tento podíl přesahuje 70%.

Graf 3.1 Podíl neformální nezemědělské činnosti na celkové zaměstnanosti v rozvojových zemích za rok

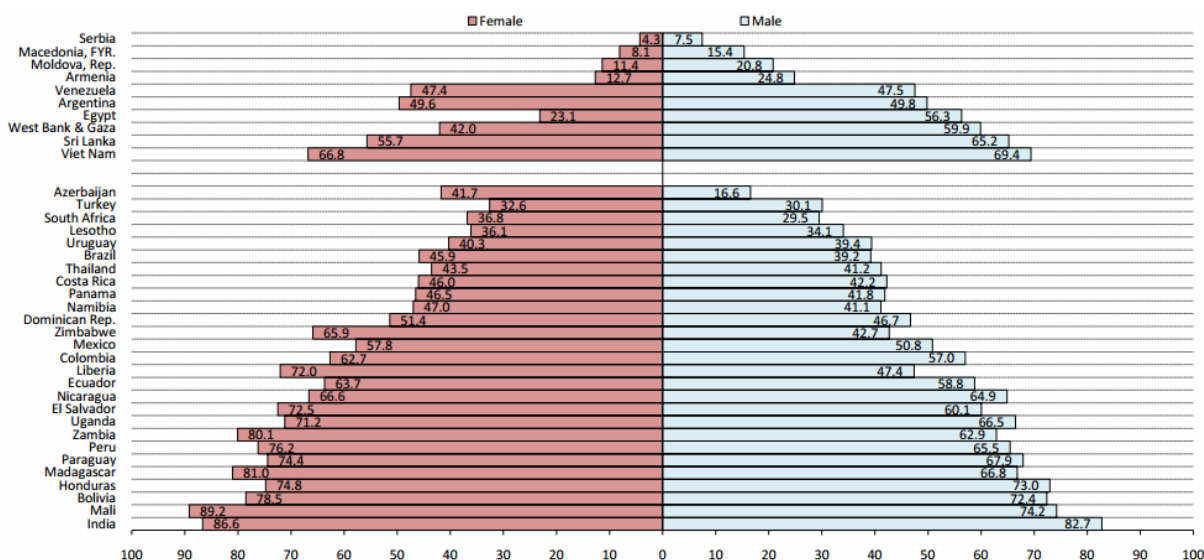

2009 v %
Zdroj: ILO⁹

⁹ ILO. Statistical update on employment in informal economy [online]. 2010 [cit. 2012-02-12] Dostupné z WWW: <http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2011/111B09_241_engl.pdf>

Graf (3.2) zobrazuje rozvrstvení neformálního zaměstnání v neoficiálním sektoru dle pohlaví. V první (výše postavené) pyramidě převažují v neformálním zaměstnání muži a v druhé (níže postavené) zase ženy. Opět jsou jednotlivé země seřazeny podle součtu obou kategorií od nejnižší po nejvyšší. Zajímavé ovšem je, že podíl zaměstnanosti mužů a žen v některých státech přesahuje 100%. Může to být způsobeno například tím, že se v neoficiálním sektoru objevila část formálních mezd. Jak už jsem zmiňovala výše, statistiky rozvojových zemích nejsou na takové úrovni jak statistiky vyspělých zemí, proto bychom jim neměli připisovat tak velkou váhu.

Graf 3.2 Podíl neformální nezemědělské činnosti na celkové zaměstnanosti v rozvojových zemích dle pohlaví za rok 2009 v %

Zdroj: ILO¹⁰

3.6.2 Přímé terénní šetření

Další, výrazně bezprostřednější metodou zjištění na černo pracujících potenciálu je přímé terénní šetření. Významnost takto získaných dat by měla být přímoúměrná k velikosti zkoumaného vzorku, technice dotazování, souboru otázek a především k zaručení anonymity. Pomocí přímého šetření můžeme dosáhnout pouze odhadu nelegálně pracujících osob, nikoliv však jejich přidané hodnoty. K tomu bychom potřebovali totiž znát produktivitu černé práce. Prozatím se nikomu nepodařilo prokázat, zda-li je produktivita oficiálního sektoru oproti neoficiálnímu vyšší nebo nižší. Pracovníci pracující na černo pro svou vlastní potřebu jsou

¹⁰ ILO. Statistical update on employment in informal economy [online]. 2010 [cit. 2012-02-12] Dostupné z WWW: <http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2011/111B09_241_engl.pdf>

motivováni k většímu výkonu a proto se může očekávat jejich produktivita vyšší, než kdyby byli oficiálně zaměstnání. Opačný případ nastává, je-li černá práce pouze jakýmsi doplňkem legálního zaměstnání (tzv. moonlighting) a je vykonávána ve zbytkovém čase. To, zda-li se ve výsledném efektu tyto dva jevy vyrovnají, je velice diskutabilní.

Pomineme-li otázku výše produktivity v neoficiálním sektoru, přichází další kámen úrazu a tím je její samotné vyjádření. Bývá totiž nejčastěji vyjadřována ve finančních ukazatelích, kde je zapotřebí znát cenu černé práce. Aby mohla být stínová ekonomika přitažlivější je zapotřebí stanovit takovou cenovou politiku, která by konkurovala oficiálnímu sektoru. Proto se ceny zboží a služeb na tomto trhu pohybují na nižší úrovni. Odhady jsou ale koncipovány jinak a rozdílou cenovou hladinu nezohledňují. Proto je lepší brát v potaz hmotné naturální ukazatele, které souvisí s nelegálními činnostmi. V první řadě se jedná o počet na černo pracujících osob, dále o délku pracovní doby odpracované na černo a výši nedeklarovaných mezd souvisejících s touto činností. Pomocí zmíněných ukazatelů můžeme získat mnohem více vypovídající informace o černém trhu práce.

3.6.3 Makroekonomické odhady

Posledním způsobem jak zjistit potenciál černého trhu je odvozením kapacit trhu práce na černo z makroekonomických odhadů. Vychází se z rozsahu stínové ekonomiky, ze které se provede odhad počtu na černo pracujících osob. Pro zjištění velikosti šedé ekonomiky je použita metoda hotových peněz (viz monetární metody). Abychom získaly počet pracujících na černo vydělíme stínovnou ekonomiku produktivitou práce v neoficiálním sektoru. Představitel výše popsaného odhadu černé práce je rakouský profesor Friedrich Schneider, který se nikde blíže nerozepisuje o tom, jakým způsobem zjistil hodnotu produktivity práce a ve svých studiích předkládá rovnou výsledná čísla. Když pomineme ono zatajování vyskytuje se zde ještě jeden problém a tím je zvolená monetární metoda hotových peněz. Z bližšího popsání jednotlivých metod víme, že pomocí této metodiky můžeme změřit velikost stínového trhu jako celku a ne jenom černé práce. (Schneider, F. 2002)

3.7 Mezinárodní srovnání rozsahu práce na černo

Je velice obtížné mezinárodně srovnávat rozsah černé práce, protože většina zemí může mít tento jev různě definovaný, mohou využívat rozdílnou metodiku měření, pracovat s různými datovými soubory, odlišným časovým obdobím apod. Přesto řada studií dokonce i dokumenty Evropské komise zabývající se černou prací jednotlivě naměřené hodnoty srovnávají. Nejčastějším ukazatelem je přidaná hodnota černé práce v procentuálním vyjádření ve vztahu k HDP. Z popsaných metod měření stínové ekonomiky víme, že se tato veličina nevztahuje pouze na činnosti černého trhu práce ale na aktivity celého stínového sektoru. Pro lepší představu problematiky rozdílnosti srovnávaných dat přikládám tabulku (3.1). Z takto prováděných komparací bychom neměli vyvozovat jakékoli závěry.

Tabulka 3.1 Rozsah práce na černo ve vybraných zemích EU jako % HDP

Země	Rok	% HDP	Země	Rok	% HDP
<i>Bulharsko</i>	2002/3	22-30	<i>Estonsko</i>	2001	8-9
<i>Rumunsko</i>	2001	21,0	<i>Německo</i>	2001	6,0
<i>Řecko</i>	1998	20+	<i>Dánsko</i>	2001	5,5
<i>Maďarsko</i>	1998	18,0	<i>Portugalsko</i>	1996	5,0
<i>Lotyšsko</i>	2000	18,0	<i>Francie</i>	1998	4-6
<i>Slovinsko</i>	2003	17,0	<i>Finsko</i>	1992	4,2
<i>Itálie</i>	1998/02	16-17	<i>Švédsko</i>	1997	3,0
<i>Litva</i>	2003	15-19	<i>Belgie</i>	17.6	3-4
<i>Polsko</i>	2003	14,0	<i>Nizozemí</i>	1995	2,0
<i>Slovensko</i>	2000	13-15	<i>Velká Británie</i>	2000	2,0
<i>Česká republika</i>	1998	9-10	<i>Rakousko</i>	1995	1,5

Zdroj: Europa¹¹

Počátkem června roku 2007 byla Evropskou komisí zavedena nová přímá metoda nehlášené práce měřená tzv. Eurobarometrem. Tento nástroj se zabývá už od roku 1974 průzkumem veřejného mínění v různých oblastech týkajících se záležitostí Evropské unie. Jedna z jeho mnohých analýz pojednává například o postoji občanů EU k dalšímu rozšiřování. Nyní se Eurobarometr využívá i k citlivějším tématům jako je mimo jiné i práce na černo. Na rozdíl od jiných studií je schopen poskytnout také informace o nabídkové a poptávkové straně černé práce. Výběrové šetření probíhalo v roce 2007 a jednotlivé výsledky byly zveřejněny Evropskou komisí začátkem roku 2009. Celkem bylo dotazováno 26 755 občanů z celé EU ve věku 15 a více let. Pro mezinárodní srovnání dále ve své práci budu využívat hodnoty naměřené Eurobarometrem.

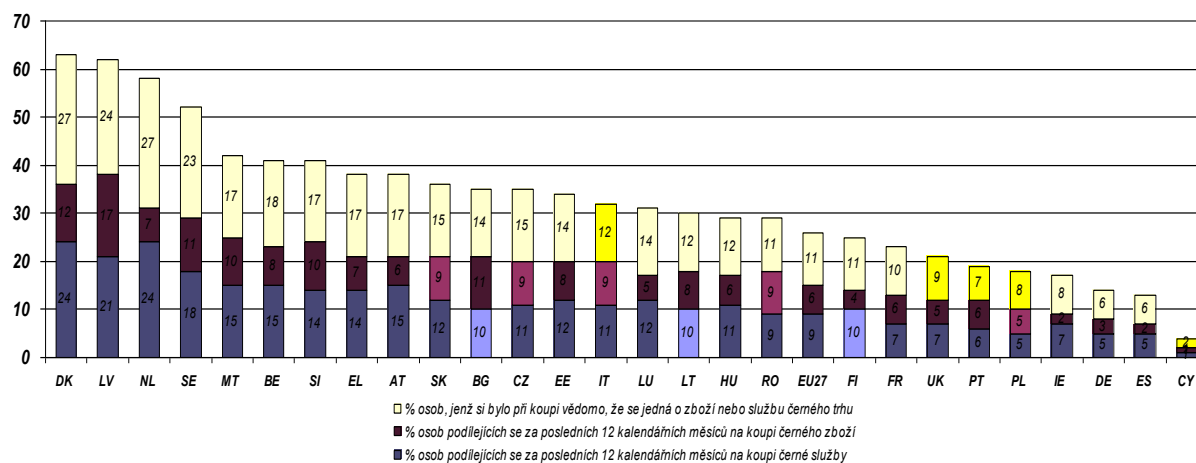
¹¹ ILO. Undeclared work in an enlarged union [online]. 2011 [cit. 2012-03-12] Dostupné z WWW: <ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2652&langId=en>

3.7.1 Poptávková strana černé práce

Šetření se v úvodní části nejprve zaměřuje na subjektivní vnímání černé práce a poté jsou respondenti přímo tázáni, zda sami jakoukoliv službu nebo zboží zahrnující práci na černo¹² zakoupili. Jako poslední byla nechána otevřená otázka, zda si byli kupující plně vědomy, že se jedná o neoficiální charakter transakce. To, že se dotazovaní přiznají k pořízení zboží nebo služby, nemusí ještě nutně znamenat, že se jednalo o protiprávní jednání. Nicméně, obvykle existuje určitá dohoda mezi kupujícím a prodávajícím, že platba proběhne neformálním způsobem. Tato dohoda nemusí být vždy přímá. Jisté známky může vykazovat například potvrzení o transakci, u těch činností, pro které je jeho vyhotovení naprosto běžné.

Z grafu (3.3) vidíme, že v průměru 9% dotazované populace ve věku 15+ uvedlo, že pravděpodobně získalo službu vycházející z nelegální práce. Jednotlivé výsledky se mezi zeměmi poměrně liší. Zanedbatelný podíl ve výši 1% můžeme vidět na Kypru, téměř jednu čtvrtinu v Dánsku a Nizozemí, a více jak jednu pětinu v Lotyšsku. Podíl těch, co získali zboží za takových podmínek je nižší než u služeb a to ve výši 6%. Opět nejnižšího podílu bylo dosaženo na Kypru a nejvyššího v zemích jako je Lotyšsko, Dánsko, Bulharsko a Švédsko. Celkový průměrný podíl občanů zapojených do černé práce ze strany kupujících ať už zboží nebo služeb byl 11%.

Graf 3.3 Podíl osob poptávající černé zboží nebo službu v zemích EU v %

Zdroj: Eurobarometr¹³

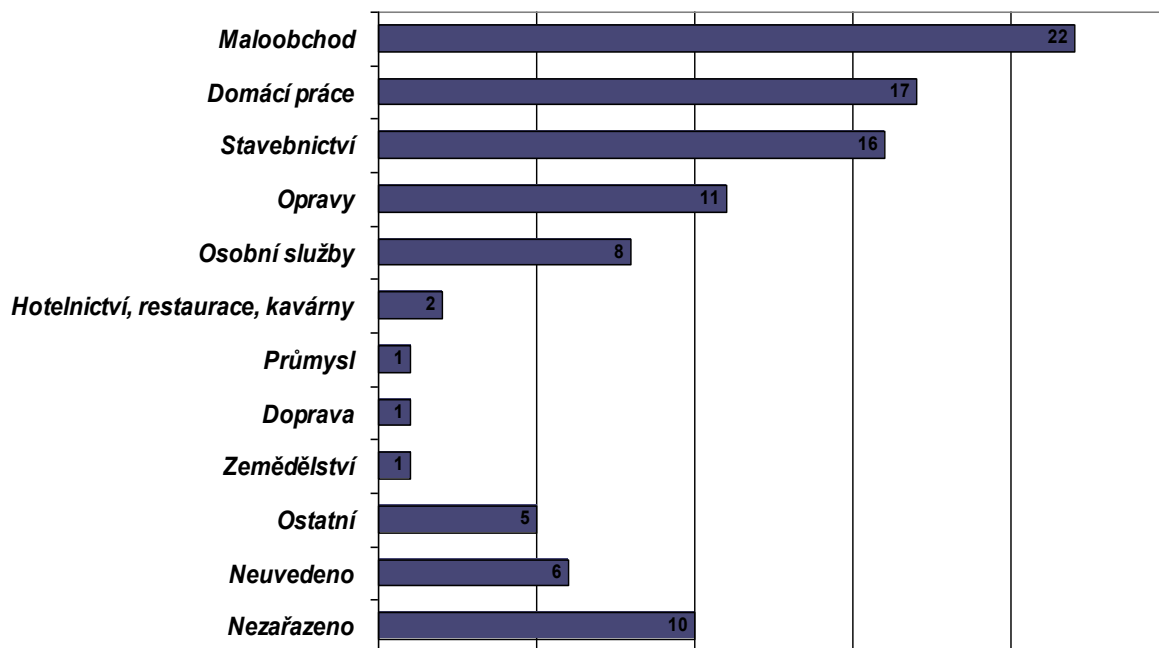
¹² Jedná se především o zboží či služby, které nejsou v souladu s daňovými zákony a sociálním zabezpečením.

¹³ Special Eurobarometer. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

Pro bližší specifikaci poptávkové struktury černého trhu byla další otázka šetření zaměřena na druh zboží, které si respondenti pořídili z neoficiálních aktivit. Největšího podílu (22%) bylo dosaženo v oblasti maloobchodu, kde se nejčastěji respondenti setkávali se zbožím, které bylo vyrobené na jejich žádost jako je například vestavěný nábytek, oblečení, skládané počítače apod. V odpovědích se ale vyskytl i nákup pašovaného zboží jako jsou např. nezdaněné cigarety a tabák. Druhou, poměrně hojně zastoupenou skupinou (17%), byly domácí práce. Převážně se jednalo o úklid domu, péče o děti či seniory. Aktivita v odvětví stavebnictví byly také hojně využívány a měly skoro stejný podíl jako domácí práce (16%). Ostatní poměrně vysoce zastoupené kategorie byly služby a zboží s výraznou frekvencí opravářských činností (11%) a osobní služby jako je kadeřnictví nebo soukromé vyučování (8%).

Graf 3.4 Druh zboží nebo služeb vycházející z neoficiálních aktivit v %

Zdroj: Eurobarometr¹⁴

¹⁴ Special Eurobarometer. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

3.7.2 Sociálně demografické charakteristiky poptávajících

Z výběrového šetření nevyplyvá žádná obecná charakteristika profilu kupujícího, který neformální výrobky a služby poptává. Odběratel se nachází jak mezi ženami tak muži ve všech věkových skupinách, s různým vzděláním a s odlišným postavením v práci. Existují však některé skupiny, které převažují. Co se týče pohlaví, tak větší účast na černém trhu mají muži než ženy. Občané ve věkové kategorii 25-54 let se nacházejí mírně nad průměrem ostatních skupin poptávajících v rozmezí 12-13%, naopak poměrně nízkého zastoupení jsme si mohli všimnout u starších lidí ve věku 55 a více. Ve vzdělanostní struktuře jednoznačně převažují lidé s vyšším vzděláním a to až ze 17%, zatímco osoby se základním vzděláním se na černém trhu podílí pouze 6%. Osoby samostatně výdělečně činné spolu s manažery patří mezi vysoce poptávající skupinu. Oproti nim stojí lidé v důchodovém věku s velice nízkým zájmem o tyto aktivity. Obecně nelze říct, zda se kupující soustřeďují v městských či venkovských oblastech, protože tento poměr je skoro vyrovnaný.

Tabulka 3.2 Sociálně demografické charakteristiky poptávajících

	Ano	Ne	Neuvedeno
EU27	11%	84%	6%
Pohlaví			
Muži	12%	82%	6%
Ženy	9%	85%	6%
Věk			
15-24	11%	84%	6%
25-39	13%	80%	7%
40-54	12%	83%	5%
55+	8%	87%	6%
Ukončené vzdělání			
15	6%	88%	7%
16-19	11%	84%	6%
20+	17%	79%	5%
stále studují	11%	84%	5%
Pracovní postavení			
OSVČ	16%	77%	7%
Manažeři	16%	80%	4%
Podnikatelé	14%	79%	7%
Manuální pracovníci	10%	84%	6%
Domácí pracovníci	9%	86%	6%
Nezaměstnaní	10%	85%	5%
Důchodci	7%	87%	6%
Studenti	11%	84%	5%
Koncentrace obyvatelstva			
Obec	10%	85%	5%
malé/střední město	11%	83%	6%
velké město	12%	83%	6%

Zdroj: Eurobarometr

3.7.3 Původ zboží a služeb na černo

Více než dvě třetiny odběratelů uvedlo, že nejčastěji se setkali s nelegálně poskytovaným zbožím nebo službou od soukromé osoby nebo domácnosti. Ve 40% se jednalo o aktivity přátel, kolegů, příbuzných nebo sousedů a 28% respondentů uvedlo další soukromé osoby nebo domácí poskytovatele. Nejčastější odpovědi pak byli řemeslníci a chůvy na hlídání dětí, jenž byli kontaktováni prostřednictvím inzerátů nebo doporučení přáteli. Nenahlášení takové činnosti bylo spíše ze sociálních motivů, než z podnikavosti. Původ zboží z firem či podniků hraje oproti činnostem prováděných soukromými osobami daleko menší roli. Z analýzy situace v jednotlivých státech vyplývá, že původ zboží a služeb od soukromých osob nebo domácností se nejčastěji vyskytoval v zemích Severní a Střední Evropy. Přestože firmy hrají v poskytování těchto aktivit jen velmi malou roli, u zemí jako je Bulharsko, Portugalsko a Řecko byl tento podíl relativně vysoký.

Tabulka 3.3 Původ zboží a služeb na černo

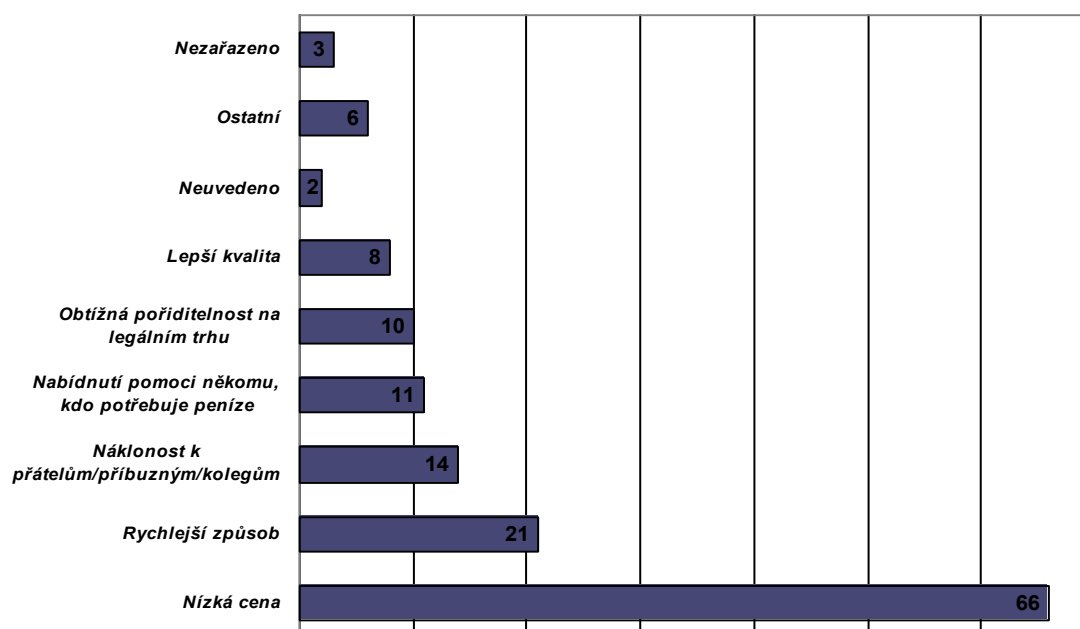
	Přátelé, kolegové, příbuzní, sousedi	Ostatní soukromé osoby nebo domácnosti	Firmy nebo podniky	Neuvedeno
EU 27	40%	28%	19%	13%
BE	41%	19%	31%	9%
BG	16%	34%	39%	11%
CZ	49%	19%	16%	16%
DK	60%	21%	17%	2%
DE	59%	20%	18%	3%
EE	30%	51%	12%	7%
EL	20%	53%	26%	1%
ES	27%	21%	19%	33%
FR	57%	13%	19%	11%
IE	52%	25%	5%	18%
IT	12%	48%	23%	17%
CY	Příliš malá základna respondentů pro analýzu			
LV	27%	42%	22%	9%
LT	30%	47%	17%	6%
LU	41%	38%	9%	12%
HU	38%	18%	24%	20%
MT	14%	52%	25%	9%
NL	52%	29%	9%	10%
AT	69%	18%	5%	8%
PL	43%	31%	13%	13%
PT	30%	33%	33%	4%
RO	37%	30%	8%	25%
SI	45%	22%	21%	12%
SK	27%	31%	20%	22%
FI	39%	19%	34%	8%
SE	43%	26%	29%	2%
UK	44%	21%	23%	12%

Zdroj: Eurobarometr

3.7.4 Základní motivy poptávající strany ke koupi černého zboží nebo služby

Naprostá většina těch, kteří nakoupili černé zboží nebo služby uvedli, že tak učinili z důvodu nižších cen. Mnohem menší část respondentů, kolem 21%, zdůvodnilo svoji zvýšenou motivaci nákupu rychlejším způsobem koupě. Dalším faktorem proč poptávající dali přednost tomuto nákupu byla určitá náklonnost k přátelům, příbuzným nebo kolegům, pocit pomoci někomu, kdo peníze potřeboval a také kvůli tomu, že zboží nebo služba nebyla běžně k dostání. Poměrně nízký počet respondentů uvedl, že se jednalo o lepší kvalitu služeb a proto byli nuceni vstoupit na černý trh.

Graf 3.5 Motivující faktory ze strany poptávajícího v %

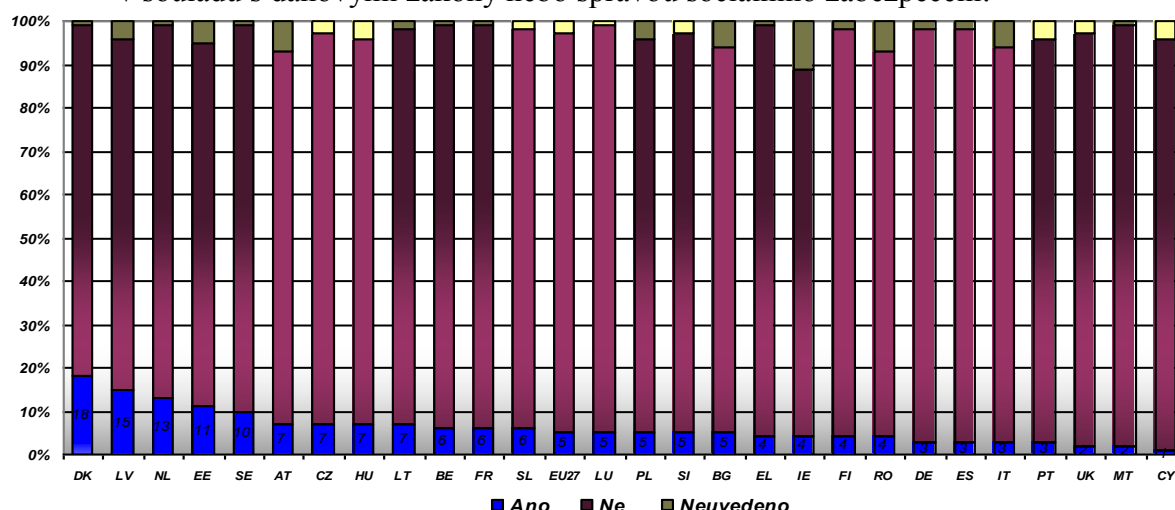
Zdroj: Eurobarometr

3.7.5 Nabídková strana černé práce

Tázat se občanů, zda oni sami provádějí černou práci, je velice troufalé. Jedná se totiž o citlivé téma, u kterého hrají důležitou roli vnitrostátní předpisy vykazující určitou toleranci vůči nákupu nelegálních aktivit. Černá práce je prakticky trestná ve všech zemích Evropské unie a proto je ochota občanů přiznat se k takovému deliktu mizivá. Největších rozdílů lze očekávat v zemích, kde nejsou některé formy neoficiální práce vnímány jako trestní čin, dále u krajín, ve kterých je trestní stíhání nehlášené práce obzvlášť přísné, případně tam, kde má veřejnost velmi malou toleranci k lidem zabývajících se černou prací. Z těchto důvodů se podíly jednotlivých osob zaměřujících na spodní hranici nehlášené práce, která skutečně probíhá.

Celkový podíl občanů, kteří potvrdili černou práci placenou ať už to v peněžních jednotkách nebo naturáliích činil 5%. V jednotlivých zemích EU se tato účast velmi lišila. Nejvyšší výskyt okolo 13-18% nenahlášené práce byl zaznamenán v Dánsku, Lotyšsku a Nizozemí. Dále se poměrně vysokým podílem k zapojení do těchto aktivit hlásili estonští a švédští občané a to s více jak 10%. Naopak nízké podíly byly uvedeny téměř u všech zemí Jižní Evropy. Nejnižších hodnot dosahovaly státy jako je Kypr, Malta a Řecko s rozmezím 1-4%. Zatímco podíly na černo pracujících občanů v severních zemích korespondují s předchozími průzkumy¹⁵, překvapivé jsou relativně nízké výsledky naměřené v Jižní a Východní Evropě.

Graf 3.6 Procento osob, jenž si bylo vědomo, že opětovně provádí činnost, která nebyla zcela v souladu s daňovými zákony nebo správou sociálního zabezpečení.

Zdroj: Eurobarometr¹⁶

Pro přiblížení informací o nabídkové straně černého trhu se průzkum zaměřil na původ a povahu neoficiálně poskytovaného zboží a služeb. Když se nejprve zaměříme na jednotlivé sektory, do kterých je nejčastěji nabízející strana orientována, zjistíme, že významný podíl byl zaznamenán v kategorii domácí práce. Jednalo se především o úklidové nebo pečovatelské služby. Druhou nejčastěji frekventovanou kategorií je stavebnictví, zahrnující práce od drobných oprav až po kompletní výstavbu nových bytů. Na dalším místě jsou osobní služby, jako je kadeřnictví a soukromé vyučování.

¹⁵ Nejnovější průzkum The Danish Rockwool Foundation Research Unit z roku 2007 uvádí 20% podíl dánské populace ve věku 18-74 let na černém trhu práce.

Z průzkumu Performing Undeclared Work Sweden 2007 vyplývá, že černou práci vykonává ve věku 18-74 let 13% dotazovaných respondentů

¹⁶ Special Eurobarometr. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

Z pohledu jednotlivých zemí se domácí práce objevují nejčastěji v kontinentálních evropských zemích včetně UK a Irska. Stavební činnosti jsou hojně zastupovány ve Východní a Střední Evropě a hotelové služby a restaurace si stojí nejvíce (ihned za domácí prací) v jižní části Evropy. V severských státech je docela dost využíván sektor doprava, který zahrnuje hlavně taxi jízdy.

Tabulka 3.4 Původ a povaha neoficiálně poskytovaného zboží a služeb v %

	Kontinentální Evropa	Východní a Střední Evropa	Jižní Evropa	Severní Evropa	Celkem
Stavebnictví	16%	19%	3%	27%	16%
Průmysl	1%	5%	13%	7%	5%
Domácí práce	23%	7%	30%	11%	19%
Doprava	2%	4%	2%	11%	3%
Osobní služby	11%	7%	10%	4%	9%
Maloobchod	2%	6%	1%	1%	3%
Opravy	7%	5%	9%	4%	7%
Hotelnictví, restaurace, kavárny	9%	2%	17%	4%	8%
Zemědělství	2%	9%	3%	2%	4%
Ostatní služby	17%	15%	7%	20%	15%
Neuvedeno/Nezařazeno	9%	22%	7%	9%	12%

Eurobarometr¹⁷

3.7.6 Objem práce prováděné na černo

Veškeré kalkulace ohledně objemu černé práce se vztahují pouze na hlavní druhy těchto aktivit prováděných jednotlivými respondenty. Někteří totiž mohou vykonávat dvě či více neoficiálních činností různého druhu a počet odpracovaných hodin pak nemusí odpovídat skutečně odpracované době v tomto sektoru.

Polovina dotazovaných respondentů se přiznala k tomu, že nelegální aktivity provozuje jako hlavní činnost, další jedna třetina je vykonává v pravidelném intervalu a z 16% se jedná o jednorázové akce. S cílem získat lepší představu o množství nelegální práce byly otázky výběrového šetření zaměřeny dále na informace o průměrném počtu hodin strávených nelegální prací. Výsledky ukazují, že pro mnoho lidí je nehlášená práce jen malou boční aktivitou vzhledem k uvádějícímu počtu odpracovaných hodin za týden. Téměř u poloviny neoficiálních pracovníků, kteří tímto způsobem práci vykonávali, nepřekročili za rok ani 50 hodin, tj. asi hodina týdně. Dalších 30% pracovalo mezi 50 až 200 hodinami ročně, což zhruba odpovídá čtyřem hodinám týdně.

¹⁷ Special Eurobarometer. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

Podíl osob pracujících ročně v intervalu 200 až 500 hodin byl 12%. Nejmenšího výskytu bylo zaznamenáno u těch, jejichž práce trvala více než 1500 hodin a to pouhé 2%. V tomto případě se muselo jednat téměř o plnou formu pracovního úvazku.

Tabulka 3.5 Průměrný počet hodin vynaložený na černou práci

1 - 49 hodin	47 %
50-199 hodin	30 %
200 - 499 hodin	12 %
500 - 999 hodin	6 %
1000 - 1499 hodin	3 %
1500 hodin a více	2 %

Zdroj: Eurobarometr¹⁸

Evropský průměr pracovní doby na černo pracujících osob činil okolo 200 hodin ročně. Z následující tabulky ale vidíme, že ne ve všech zemích tomu tak je. Analýza čtyř skupin zemí ukazuje, že za touto průměrnou hodnotou stojí velké regionální rozdíly. Zatímco v zemích Severní a Kontinentální Evropy na černo pracující osoby vykonávaly svou činnost 60 až 110 hodin, v Jižní a Střední Evropě¹⁹ byl jejich počet mnohem vyšší, přibližně 330 až 350 hodin. Černá práce má tedy v kontinentálních a severských zemích spíše charakter vedlejší činnosti a ve státech Jižní a Středovýchodní Evropy je spíše hlavní náplní práce.

Tabulka 3.6 Průměrný počet hodin vynaložený na černou práci v jednotlivých částech Evropy

Kontinentální státy včetně UK a Irska	110 h
Východní a Střední Evropa	330 h
Jižní Evropa	350 h
Severní Evropa	60 h
Celkový průměr	200 h

Zdroj: Eurobarometr²⁰

¹⁸ Special Euarometr. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

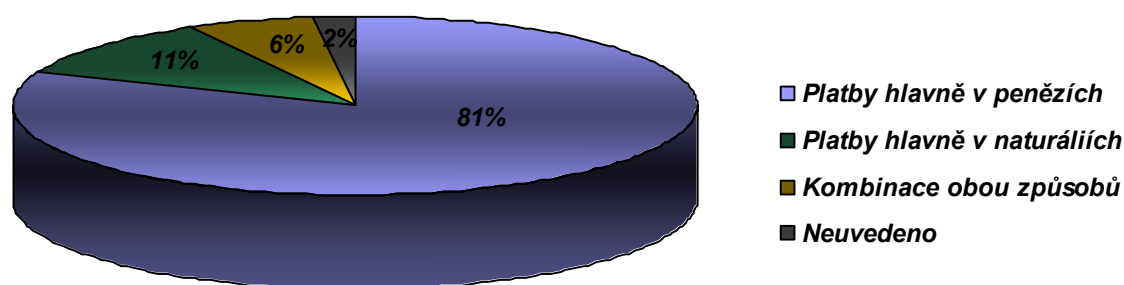
¹⁹ Výjimkou jsou země jako je Česká republika, Estonsko a Slovinsko, jejichž hodnota se nachází hluboko pod průměrem uvedené skupiny.

²⁰ Special Euarometr. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

3.7.7 Forma a výše odměny za aktivity vycházející z černého trhu práce

Až 81% účastníků výběrového šetření uvedlo, že obdrželi za poskytnuté zboží nebo služby peněžní prostředky. Jen 11% respondentů se dozvalo, že jejich na černo prováděná aktivita byla placena v naturáliích, tj. výměnou za určitý druh laskavosti nebo ve formě zboží. Zbývajících 6% bylo kombinací obou způsobů odměn. Co se týče socio-demografických kategorií, tak muži patřili mezi ty, kteří nejčastěji pobírali úplatu za černé aktivity v naturáliích. Naturální platba je také frekventovanější u osob samostatně výdělečně činných než u ostatních profesních skupin, protože jen málokterá firma si může dovolit přijímat od koncových spotřebitelů úplatky v takové podobě. Jiná situace nastává u skupiny nezaměstnaných osob provádějících nenahlášené práce. Ti upřednostňují platby v hotovosti, protože jejich koncová skupina odběratelů se zaměřuje na externí soukromé osoby či domácnosti, tj. osoby, se kterými nemají bližší vztah a nepatří ani mezi jejich známé.

Graf 3.7 Forma plateb za aktivity vycházející z černého trhu práce

Zdroj: Eurobarometr²¹

Pracovníci, jejichž mzdy nebyly v souladu s oficiálními předpisy byli dále tázáni na průměrnou hodinovou mzdovou sazbu. Nejvyšší průměrné mzdy byly naměřeny ve skupině kontinentálních evropských zemí a to cca 20 € za hodinu a v severských zemích cca 18 €. Pod průměrem EU, který byl 15 € se nacházely východoevropské státy s hodinovou taxou 10 €. Zaměstnanci mužského pohlaví pobírali v 60% vyšší mzdy než ženy. Rozdíl byl zaznamenán také u mladých lidí ve věku 15-24 let, kde byl hodinový mzdový tarif radikálně nižší než u starších osob ve věku 40-54 let. Pracovníci starší věkové skupiny mají obvykle už s černou prací zkušenosti, jsou kvalifikovanější a mohou tak provádět náročnější úkoly.

²¹ Special Euarometr. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

3.7.8 Sociálně demografické charakteristiky nabízejících

Abychom si mohli utvořit nějakou představu o černé práci, je důležité se kromě velikosti a objemu černé práce také zaměřit na sociálně demografickou strukturu těch, co nelegální aktivity nabízí. Z prvního pozorování můžeme odvodit, že se černá práce týkala více mužů než žen. Bylo tomu tak ve všech zemích s výjimkou Španělska, Francie a Itálie, kde poměr mezi pracovní silou mužů a žen byl vyrovnaný. Míra zapojení mužů a žen do neoficiálních aktivit v jednotlivých zemích záleží na tom, jakou oblast daný stát pro černou práci preferuje. Z výše uvedených statistik víme, že v mnoha zemích jižní Evropy převládají právě služby pro domácnost nebo hotelnictví provozované častěji ženami.

Nehlášené práce jsou většinou prováděny mladší populací ve věkové skupině 15-24 let. Tento trend je pozorován ve všech regionech. Rozdíl byl zaznamenán pouze v jejich intenzitě. Především země Kontinentální a Severní Evropy vykazují vyšší výkonnost mladé populace oproti zemím středního a východního bloku. Vzhledem k jazykovým problémům při vyhodnocování výběrového šetření zde hrají určitou roli také nelegální přistěhovalci, kteří byli zastoupeni ve zkoumaném vzorku, jejichž počet byl vyšší právě v severní a střední části Evropy.

Z tabulky (3.7) vidíme, že skutečně jak nezaměstnaní tak osoby samostatně výdělečně činné tvoří největší podíl dodavatelů černé práce v kategorii pracovního postavení. Další hojně zastoupenou skupinou jsou studenti a manuální pracovníci. Nejméně aktivní jsou úředníci a lidé v důchodovém věku. S ohledem na regionální charakteristiky můžeme konstatovat stejný podíl vykazované práce ve venkovských a městských oblastech.

Tabulka 3.7 Sociálně demografické charakteristiky nabízejících

	Ano	Ne	Neuvedeno
EU27	5%	92%	3%
Pohlaví			
Muži	6%	91%	3%
Ženy	3%	94%	3%
Věk			
15-24	9%	88%	3%
25-39	6%	90%	4%
40-54	4%	93%	3%
55+	2%	96%	2%
Ukončené vzdělání			
15	3%	94%	3%
16-19	5%	92%	3%
20+	5%	92%	3%
stále studují	9%	89%	2%
Pracovní postavení			
OSVČ	8%	88%	4%
Manažeři	3%	93%	4%
Podnikatelé	4%	93%	3%
Manuální pracovníci	6%	90%	4%
Domácí pracovníci	3%	95%	2%
Nezaměstnaní	9%	87%	4%
Důchodci	1%	96%	3%
Studenti	9%	89%	2%
Koncentrace obyvatelstva			
obec	9%	85%	6%
malé/střední město	9%	84%	7%
velké město	10%	83%	7%

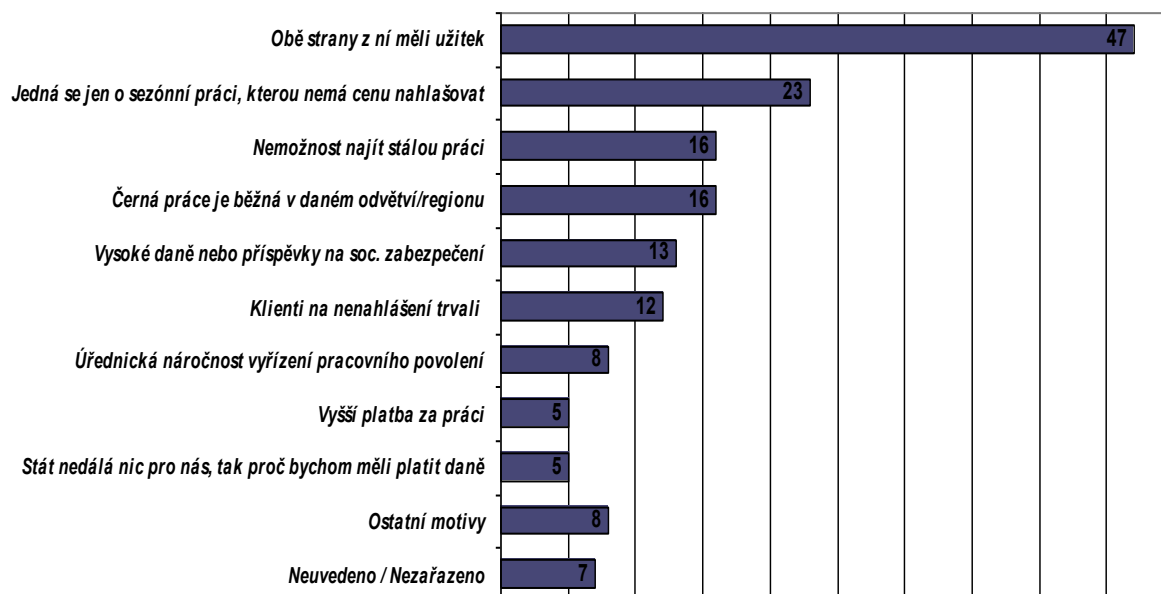
Zdroj: Eurobarometr²²

²² Special Eurobarometer. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

3.7.9 Základní motivy ze strany nabízejících k výrobě černého zboží nebo služby

Když byli respondenti požádáni o zveřejnění důvodů, proč černou práci vykonávali, většina z nich odpověděla, že tak učinili proto, aby z ní měli obě zúčastněné strany užitek. V očích mnoha neoficiálních pracovníků převažuje pro tento akt skutečnost, že jak kupující tak prodávající budou mít na daleko větší úspory, než kdyby práce byla vykonávána legálně. Asi čtvrtina poskytovatelů černé práce uvedla důvod, že se jednalo o sezónní práce, které nestály za to, aby byly nahlášeny. Motivy týkající se samotné výše daní či příspěvků na sociální zabezpečení nebo úřednické náročnosti vyřízení pracovního povolení byly zodpovězeny poměrně malým podílem respondentů. Zbytek dotazovaných obhajoval nelegální činnosti omezeností najít si stálou práci nebo tím, že jejich klient na nenahlášení trval.

Graf 3.8 Základní motivy ze strany nabízejících k výrobě černého zboží nebo služby v %

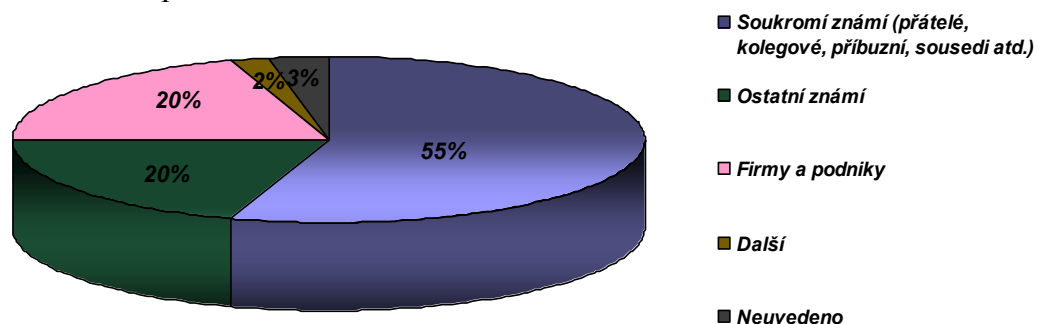
Zdroj: Eurobarometr²³

²³ Special Eurobarometer. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

3.7.10 Klienti černé práce

Většina dodavatelů, asi tři čtvrtiny, odpovědělo, že své zboží nebo služby poskytovali domácnostem a soukromým osobám. Jednalo se o známé osoby, se kterými měli poskytovatelé přímý vztah, jako jsou např. přátelé, příbuzní, sousedi, kolegové apod. Mnohem menší podíl tvořili lidé a podniky, kteří na doporučení nebo jiný způsob reklamy vyhledávali na černo pracující osoby. Opět zde existují některé regionální zvláštnosti. Zatímco osobní známí mají tendenci hrát větší roli v kontinentálních a severských zemích, ve východních a jižních státech Evropy převažují klienti, se kterými poskytovatelé černé práce nemají bližší vztah.

Graf 3.9 Klienti černé práce

Zdroj: Eurobarometr²⁴

3.7.11 Politické přístupy k černé práci v některých vyspělých zemích EU

Existuje celá řada faktorů, které mohou ovlivnit účast lidí na černém trhu práce. Na jedné straně hraje důležitou roli vnímání černé práce v rámci společnosti, na kterou intenzivně působí odpuzující opatření jednotlivých vlád a na druhé straně individuální mentalita lidí a jejich připravenost jednat protiprávně. Nyní se zaměřím na nejčastější politické přístupy aplikované v jednotlivých zemích EU.

²⁴ Special Eurometr. Undeclared Work in the European Union [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>

Většina evropských států se snaží bojovat s prací na černo zpřísnováním legislativních opatření a výrazným zvýšením sankcí. Ve všech členských zemích EU 15 byly zesíleny kontroly dodržování pracovně právních předpisů a předpisů v oblasti sociální ochrany. Je zřejmé, že jednotlivé sektory černého trhu práce se v jednotlivých zemích různí, proto jsou kontrolní akce zaměřeny zejména na ta odvětví, ve kterých je výskyt neoficiálních aktivit nejvyšší. Zatímco v jižních zemích se orientují především na oblast cestovního ruchu, v severní a střední části Evropy na stavebnictví a nelegální práci cizinců.

Ke stimulaci přeměny práce na černo se dá postupovat také pomocí změn v legislativě. Jedná se hlavně o změny, které přeměňují nelegální práci na legální jako je například zavedení nových typů pracovních smluv, transformace nezákonné domácí práce na oficiální, zjednodušení týkající se dočasné práce a tzv. mini jobů. Mini joby jsou nejvíce preferované v Německu a jedná se o takovou práci, za kterou si pracovník nemůže vydělat víc jak 400 € měsíčně. Z této mzdy se pak neodvádí žádné daně ani pojištění.²⁵ Ke zjednodušení dočasné práce v poslední době došlo také v Dánsku a Nizozemí. Pomocí legislativního opatření může být dále dosaženo výrazného zjednodušení administrativní zátěže při registraci pracovníků a zakládání firem. K výrazným úpravám došlo v Německu, Itálii, Španělsku, Nizozemí a Velké Británii.

Proti práci na černo řada evropských zemí bojuje pomocí podpůrných opatření v daňových systémech. Většina změn v této oblasti se týká snížení daňových sazeb u daně z příjmů fyzických osob, rozšíření možnosti daňových odpočtů, daňová zvýhodnění a další úlevy. Reformy postupného snižování daní se projednávají hlavně v Dánsku a Švédsku. K výraznému rozšíření odčitatelných položek v poslední době došlo v Rakousku, Itálii, Lucembursku, Belgii a Německu.

Důležitou roli hrají hlavně v severských zemích dotace na obnovu a vylepšení domů plynoucích z odvedených daní a subvencování domácích služeb jako je např. čištění, úklid, zahradnictví apod. prováděných autorizovanými společnostmi. Za takových podmínek si pak lidé rozmyslí, zda budou pracovat v oficiálním nebo neoficiálním sektoru, kde by na podobné výhody neměli nárok. Tyto opatření se v největší míře vyskytují v Dánsku, Belgii a Finsku.

Dalším způsobem jak omezit práci na černo je pomocí vzdělávacích a informačních kampaní, které mají motivovat pracovníky k přihlášení jakékoliv prováděné práce. Některé země jako jen např. Portugalsko, Finsko a Švédsko realizovalo informační kampaně o riziku využívání černé práce ve stavebnictví. Prezентовán byl problém neexistující právní ochrany

---

²⁵ Zprávy.e15. Německem hýbou spory o mini práce [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://zpravy.e15.cz/zahranicni/ekonomika/nemeckem-hybou-spory-o-mini-prace-752430>>

například při způsobených škodách, riziku vykradení či poškození. V Řecku, Irsku, Dánsku a Velké Británii se kampaně zaměřily na zveřejňování výsledků kontrol, výši udělených sankcí a dokonce i jmen narušitelů.

Protože se velice často do neoficiálních aktivit zapojují také cizinci, jednotlivé země zavádějí také různá opatření proti nelegální migraci. Jako příklad si můžeme uvést státy jako je Francie a Finsko, které už delší dobu monitorují vztah pracovních podmínek zahraničních pracovníků. Ve Velké Británii a Nizozemí zase zaměstnavatelé více prověřují, zda jejich zaměstnanci mají povolení k pobytu a pracovní povolení.

3.8 Dílčí shrnutí

Druhá kapitola se týká metod odhadu černého trhu práce. Protože většina autorů zabývajících se měřením černého trhu práce ve svých rozsáhlých studiích odhadují jeho velikost černého ze stínové ekonomiky, zmiňují se také velmi krátce o metodách měření stínové ekonomiky jako celku. Jediným správným způsobem jak zachytit pouze rozsáhlost černého trhu práce, tak jak jsem si ho definovala v první kapitole, je nepřímou bilanční metodou, přímým terénním šetřením nebo makroekonomickými odhady. I když mají jednotlivé metody svá úskalí a mnoho předpokladů, jedná se zatím o jediný způsob jak zachytit pouze tuto část stínové ekonomiky.

V druhé polovině této kapitoly věnuji pozornost mezinárodnímu srovnání rozsahu práce na černo. Je velmi obtížné porovnávat tento ukazatel v jednotlivých zemích, protože většina z nich může mít tento jev různě definován, mohou využívat rozdílnou metodiku měření, pracovat s různými datovými soubory, odlišným časovým obdobím apod. Proto jsem se dál zaměřila na přímou metodu měření černého trhu práce – přímé terénní šetření, které probíhalo v zemích Evropské unie v roce 2007. Díky tomuto šetření jsem mohla získat informace o objemu a struktuře černé práce, motivech, které k ní vedly a to jak ze strany poptávajících tak nabízejících. Jedná se o pilotní studii zabývajících se nehlášenou prací v takovém rozsahu a to i proto, že ve většině zemí byla přímá metoda testována úplně poprvé.

Na závěr této kapitoly uvádím politické přístupy k boji proti nelegální práci v některých státech EU.

4 Analýza situace v ČR

V České republice bylo prozatím zpracováno jen mizivé množství komplexních studií zabývajících se černým trhem práce. Prakticky celá 90. léta se výzkum v této oblasti zaměřoval na celou stínovou ekonomiku a její rozsah byl odhadován pomocí makroekonomických odhadů (viz druhá kapitola). Ekonomové zabývající se touto problematikou zdůvodňovali přehnaný pokles české ekonomiky na počátku ekonomické transformace právě nárůstem stínového trhu. Přes dominující roli makroekonomických odhadů stínové ekonomiky se od druhé poloviny 90. let začaly pomalu objevovat také analýzy černého trhu práce. Tyto studie v drtivé většině neposkytují ucelené informace o nelegální práci jako takové, ale zaměřují se pouze na její dvě kategorie a to na černou práci nezaměstnaných zneužívajících sociální dávky a práci nelegálních migrantů.

Určitou představu nám může dát studie Centra pro ekonomický výzkum a doktorské studium (CERGE) z roku 2004, která se zaměřuje především na daňové úniky. Precizně zpracovaným dotazníkem aplikovaným metodou přímého terénního šetření byla zjištěna celá řada mikroekonomických informací o účasti občanů České a Slovenské republiky jak na daňových únicích, tak i na černém trhu práce. Fassmann M. dále s jednotlivými výsledky tohoto šetření pracoval a odvodil základní charakteristiky mapující rozsah a strukturu nelegální práce. Podle něj se v roce 2004 k aktivnímu zapojení do černých aktivit přihlásilo 21,3%²⁶ české populace, kde výrazně převládala zaměstnanost mužů oproti ženám. Z hlediska dosaženého vzdělání nejvyšších podílů dosahovali vyučení pracovníci a podle kritéria výše příjmů v oficiálním zaměstnání tvořili nejvíce zastoupenou skupinu lidé s podprůměrnými příjmy.

Pro nedostatek vypovídajících informací o černém trhu práce se dále budu věnovat analýze nákladů a výnosů spojených s nelegální prací. Mým cílem je zjistit do jaké míry se v dnešních podmínkách nelegální práce vyplatí a to jak zaměstnancům, tak zaměstnavatelům. Předpokládá se, že se zvýšenými opatřeními v boji proti nelegální práci se práce na černo nevyplatí.

---

²⁶ K tomuto výsledku je třeba započíst ještě odhad nelegálních práce migrantů, kterých se terénní šetření netýkalo. Jednalo se jak o osoby nabízející černé aktivity, tak o poptávající. V tomto ukazateli jsou dále zahrnuté jak pravidelné, tak nepravidelné nelegální činnosti.

4.1 Základní charakteristiky práce na černo v ČR

V současné době Výzkumný ústav práce a sociálních věcí ČR odhaduje počet na černo pracujících občanů v rozmezí 150-350 tisíc, tj. 3-7% pracovní síly. Z toho 50-100 tisíc jsou nelegálně zaměstnaní cizinci a 100-250 tisíc čeští občané. Patří zde jak nezaměstnaní registrovaní na úřadech práce, tak osoby pracující bez povolení vykonávat danou pracovní činnost a lidé s živnostenským listem (tzv. Švarc systém).²⁷ Nejčastěji se můžeme s černou prací setkat ve stavebnictví, zemědělství, pohostinství a obchodu (nejčastěji pouliční prodej a tržnice), opravách motorových vozidel, osobních službách apod. Z hlediska regionálního rozložení je nejvyšší výskyt černé práce v Moravskoslezském kraji a severozápadních regionech a to především díky vysoké nezaměstnanosti a růstu podnikatelské činnosti. Vzhledem k vysokému počtu podnikatelských subjektů a zároveň jakési anonymitě velkoměsta může být zvýšený výskyt nelegálních činností také v Praze.²⁸

4.1.1 Švarc systém

*„Švarc systém je označení pro způsob ekonomické činnosti, při které osoby vykonávající pro zaměstnavatele běžné činnosti nejsou jeho zaměstnanci, ale formálně vystupují jako samostatní podnikatelé (OSVČ).“*²⁹ Je to vztah, kdy obě dvě strany proti sobě vystupují jako podnikatelé. Uplatnění tohoto systému vede ke značným úsporám na pojistných odvodech, které jsou tak protiprávně zkracovány. Švarc systém je jak pro zaměstnavatele, tak pro zaměstnance méně zavazující a mohou kdykoliv bezdůvodně ukončit pracovní poměr. Zaměstnanec má tak větší míru svobody a je jen na něm na jakou pracovní dobu přistoupí. Tento systém přináší ale i řadu nevýhod a to především pro zaměstnance, na které se nevztahuje zákoník práce ale pouze obchodní zákoník a nemají tedy nárok na placenou dovolenou, mzdové příplatky apod. Kvůli nižším odvodům nemohou takto zaměstnané osoby počítat ani s výraznější pomocí od státu.

Názorný příklad si můžeme uvést na kuchaři, který vystupuje jako OSVČ, ale vaří pro jinou než vlastní firmu. Svou práci nevykonává vlastním jménem ani na vlastní odpovědnost.

---

²⁷ Švarc systém – zakázaný způsob spolupráce mezi živnostníkem a zaměstnavatelem

²⁸ VUPSV. Důstojná práce v ČR [online]. 2008 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_272.pdf>

²⁹ Podnikatel. Švarc systém [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://www.podnikatel.cz/clanky/svarcsystem-2012-novela-zakona-o-zamestnanosti/>>

4.2 Analýza nákladů, výnosů a ztrát z práce na černo v ČR

Nyní přejdeme k samotné analýze nákladů a výnosů práce na černo v podmínkách ČR. Zaměříme se jak na nabízející stranu černého trhu práce, tak na poptávající a zhodnotíme do jaké míry je nelegální práce pro jednotlivé aktéry trhu prospěšná.

4.2.1 Výnosy zaměstnavajících na černo

Jedním z hlavních cílů každého zaměstnavatele je usilovat o co nejvyšší zisk. Aby bylo dosaženo co možná nejvyššího zisku, je potřeba minimalizovat náklady a proto se mnozí zaměstnavatelé uchylují k nějaké formě černé práce. Nejčastější formou nelegální práce je zaměstnávání pracovníků bez pracovní smlouvy tzv. na černo, za které nemusí platit sociální a zdravotní pojištění. V souhrnu se jedná o úsporu až 34% (SP 25% a ZP 9%). Na následujícím příkladu si uveďme, do jaké míry se zaměstnavateli vyplatí neodvádět SZP za své zaměstnance.

Představme si malý podnik s deseti zaměstnanci zabývající se opravami a montáží satelitní techniky. Hrubá mzda každého z nich se pohybuje okolo 15 000 Kč. Je velice málo pravděpodobné, že by podnikatel zaměstnával všechny své zaměstnance na černo, proto si zvolme pouze dva pracovníky, za které nebude zaměstnavatel odvádět SZP. Z tabulky (4.1) vidíme, že podnik by v tomto případě mohl ročně ušetřit 122 400 Kč. Pro menšího podnikatele tato částka není zanedbatelná a může ho stimulovat k poptávce po černé pracovní síle. Další výhodou pro zaměstnavatele je, že nemusí takto zaměstnanému pracovníkovi vyplácet dovolenou a nemá povinnost dodržovat další ustanovení zákoníku práce popřípadě další normy.

Tabulka 4.1 Výše ušetřených odvodů za 2 zaměstnance pracující na černo

Měsíční HM za 2 zaměstnance	SP (25%)	ZP (9%)
30 000	7 500	2 700
Měsíční odvody SZP	10 200	
Roční odvody SZP	122 400	

Zdroj: vlastní propočty

Další možností jak alespoň z části ušetřit na odvodech SZP je zaměstnat svého zaměstnance za minimální mzdu a zbytek mu vyplácet na ruku, tzv. černá část mzdy. Protože minimální mzda může být vyplácena pouze určité skupině pracovníků vykonávající nejméně kvalifikovanou práci, zaměstnavatel je povinen své zaměstnance zaměstnat na takové pracovní pozice, které tomu odpovídají. Ve skutečnosti zaměstnavatelé, kteří chtějí ušetřit alespoň část svých nákladů, nezaměstnávají své pracovníky úplně za minimální mzdu, ale

o něco nižší než je běžná mzda v daném sektoru. Zbytek částky doplácí na ruku a neplatí z ní SZP. Tímto způsobem mohou ušetřit alespoň nějakou část svých finančních prostředků. Pro lepší názornost zůstaňme u toho, že zaměstnavatel oficiálně vyplatí minimální mzdu a zbytek dorovná v tzv. černé části mzdy. Jestliže budeme pokračovat v předchozím příkladu 10 zaměstnanců a 2 pobírajícími teď už jenom určitou část černé mzdy zaměstnavatel ročně ušetří na odvodech 57 120 Kč. Pro pracovníka bude jistě tato forma oproti předchozí daleko přijatelnější a to z důvodu nejen určité právní ochrany, ale také výhodnějším pracovním podmínkám.

Tabulka 4.2 Výše ušetřených odvodů v případě 2 pracovníků pobírající určitou část černé mzdy

Měsíční HM za všechny zaměstnance (oficiální)	SP (25%)	ZP (9%)
150 000	37 500	13 500
Měsíční odvody za všechny zaměstnance	51 000	
Roční odvody za všechny zaměstnance	612 000	
Měsíční HM za všechny zaměstnance (2 pobírají min. mzdu)	SP (25%)	ZP (9%)
136 000	37 500	13 500
Měsíční odvody za všechny zaměstnance	51 000	
Roční odvody za všechny zaměstnance	554 880	
Rozdíl	57 120	

Zdroj: vlastní propočty

4.2.2 Náklady zaměstnavajících na černo

Jediné náklady, které mohou vzniknout podnikatelům zaměstnávajících pracovníky na černo, jsou sankce plynoucí z kontrolních činností Ministerstva práce a sociálních věcí a Státního úřadu inspekce práce. Maximální výše pokuty pro podnikatelské subjekty od 1. ledna 2012 činí 10 milionů Kč a byla zavedena také nově její minimální výše stanovená na 250 000 Kč.³⁰ Inspektorát práce nemůže automaticky při prvním přestupku sáhnout po horní hranici pokuty, ale musí přihlížet mimo jiné také k majetkovým poměrům a k tomu, zda by výše pokuty nebyla pro podnik likvidační. V některých případech může být odebráno i živnostenské oprávnění, pokud například zaměstnavatel soustavně a opakovaně na černo zaměstnává své pracovníky.

V tabulce (4.3) můžeme vidět vypočítanou pravděpodobnost dopadení při prováděných kontrolách. Dle Českého statistického úřadu bylo na konci roku 2011 evidováno 1 461 201³¹ podnikatelských subjektů a pro letošní rok se plánuje 200 000 kontrol.

³⁰ MPSV. Zákon o zaměstnanosti [online]. 2004 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zakon_c_435-2004_sb.pdf>

³¹ CZSO. Statistické jednotky typu podnik dle vybraných právních forem [online]. 2011 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <[http://www.kvary.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CE00305A30/\\$File/140311q430.pdf](http://www.kvary.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CE00305A30/$File/140311q430.pdf)>

Při předpokladu, že počet podniků zůstane stejný nebo jen mírně vzroste, bude pravděpodobnost odhalení za rok 2012 okolo 13,7 %. Náklady přepočtené na pravděpodobnost odhalení nelegální černé práce by při minimální výši pokuty činily 34 250 Kč a při maximální 1 370 000 Kč. Někdy mohou být do nákladů zaměstnavatelů na černo zahrnuty také výdaje spojené se skrýváním takto zaměstnaných pracovníků, jako je například padělání různých dokumentů apod.

Tabulka 4.3 Pravděpodobnost odhalení černé práce

Počet podnikatelských subjektů	1 461 201
Počet plánovaných kontrol	200 000
Pravděpodobnost odhalení černé práce	13,7%

Zdroj: vlastní propočty

4.2.3 Výnosy pracujících na černo

Hlavním motivem pracovníků opouštějících oficiální trh je možnost vyššího zisku. Uveďme si názorný příklad na dělníkovi pracujícím ve stavebnictví, tedy v odvětví s poměrně vysokým výskytem nelegální práce (viz kapitola 4.1). Dle Českého statistického úřadu měsíční hrubá mzda v tomto sektoru ve čtvrtém čtvrtletí 2011 činila necelých 25 000 Kč.³² Po odečtení pojištění a daně činí čistá mzda 19 295 Kč. Bude-li dělník pracovat na černo, uspoří víc jak pět a půl tisíce korun na mzdových nákladech a zároveň si může vydělat ještě něco navíc, protože není nijak limitován maximálním počtem odpracovaných hodin.

Tabulka 4.4 Výpočet čisté mzdy v Kč

Hrubá mzda	25 000
ZP (4,5%)	1 125
SP (6,5%)	1 625
Základ pro daň z příjmu	33 500
Sleva na dani	2 070
Daňové zvýhodnění	0
Záloha na daň	2 955
Čistá mzda	19 295

Zdroj: vlastní propočty

Osobám samostatně výdělečně činným dává vysoká míra zdanění práce a odvody na SZP ještě větší motivaci pro přesunutí části svých aktivit do neoficiální sféry. Jak už bylo zmiňováno výše, tyto osoby si sami podávají daňové přiznání a mají tak možnost oproti zaměstnancům zatajit skutečnou výši svých příjmů. Opět si vše znázorníme na příkladu. Osoba samostatně výdělečně činná bude mít roční příjmy 450 000 Kč a výdaje 100 000 Kč.

³² ČSÚ. Průměrné hrubé mzdy – 4. čtvrtletí 2011 [online]. 2011 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cpmz030912.doc>>

Daňový základ pak bude činit 300 000 Kč. Sazba daně z příjmů fyzických osob je ve výši 15% ze základu daně a u OSVČ ho nelze snižovat o pojistné na sociálním a zdravotním pojištění hrazeného sám za sebe. Po uplatnění slevy na poplatníka si v daňovém přiznání může OSVČ v roce 2012 snížit daň až o 24 840 Kč. Celkově na daních a odvodech zaplatí 102 385 Kč. Není tedy divu, že jsou některé OSVČ motivováni k zatajování určité části svých příjmů a tím pádem se řadí na nabízející stranu černého trhu práce.

Tabulka 4.5 Výpočet daní a odvodů u OSVČ v Kč

Příjmy	450 000
Výdaje	100 000
Základ daně	350 000
Daň	52 500
Daň po uplatnění slevy na poplatníka	27 660
Základ pro výpočet pojistného	175 000
ZP (13,5%)	23 625
SP (29,2%)	51 100
Daně a odvody celkem	102 385

Zdroj: vlastní propočty

Dalším podnětem k výkonu černé práce je výše sociálních dávek, ze kterých těží především nezaměstnaní registrovaní na úřadech práce. Ti pak pobírají jak podporu v nezaměstnanosti tak příjmy plynoucí z černé práce. Mnohdy si tímto způsobem mohou vydělat daleko více než, kdyby byli zaměstnání pouze v oficiálním sektoru. V tabulce (4.6) jsou nastíněné tři situace, které mohou nastat. V prvním případě se jedná o pracovníka pobírající minimální mzdu na oficiálním trhu za úklidové práce. Jeho čistá mzda po odečtení pojištění a daní bude činit 7 120 Kč. Druhý případ se vztahuje na nezaměstnaného registrovaného na úřadu práce, který se rozhodne nepracovat a pobírá jenom podporu v nezaměstnanosti. Poslední situace se týká pracovníka, který je na úřadu práce registrován jako nezaměstnaný, pobírá sociální dávky, ale zároveň vykonává úklidové práce na černo 4 dny v týdnu 8 hodin denně za minimální hodinovou mzdu, tj. 48,10 Kč. Jeho celkový příjem bude ve výši 9 260 Kč, což je více, než kdyby pracoval na pracovní smlouvu. Zároveň je svobodnější a má více volného času.

Podpora v nezaměstnanosti spojená s nelegálním příjmem se tedy jeví jako nejvýhodnější. Tato kombinace může mít vážný dopad na míru nezaměstnanosti a to konkrétně na její nadhodnocení. Jestliže část uchazečů o zaměstnání pobírajících podporu v nezaměstnanosti nelegálně pracuje, míra nezaměstnanosti je pak podstatně nižší než ukazuje oficiální statistika.

Tabulka 4.6 Analýza možnosti pracovníka v Kč

	Úklidové práce	Nezaměstnaný registrovaný na ÚP	Nezaměstnaný registrovaný na ÚP vykonávající na černo úklidové práce
Hrubá mzda	8 000	-	6 157
Čistá mzda	7 120	-	6 157
Podpora v nezaměstnanosti	-	3 103 ³³	3 103
Celkem	7 120	3 103	9 260

Zdroj: MPSV, vlastní propočty

4.2.4 Náklady pracujících na černo

Práce na černo sebou přináší řadu rizik, které si málokterý nelegálně zaměstnaný pracovník uvědomuje. Lidé pracující na základě takového pracovního poměru v případě nemoci či úrazu nemají nárok na nemocenské pojištění. Po dobu trvání jejich pracovní neschopnosti zůstávají bez jakýchkoliv příjmů a můžou se tak snadno dostat do dluhových problémů. V případě ztráty zaměstnání neobdrží ani podporu v nezaměstnanosti a doba výkonu nelegální práce může ovlivnit výši jejich starobního či předčasného invalidního důchodu. Náznorný příklad můžeme vidět v tabulce (4.7), kde byl porovnán starobní důchod u oficiálně pracujícího pracovníka a u pracujícího na černo. Výše důchodu závisí na dosažených příjmech a počtu odpracovaných let. Jelikož je velice málo pravděpodobné, že by člověk celý život pracoval nelegálním způsobem, zvolila jsem u pracujícího na černo určitý počet hodin odpracovaný v oficiálním sektoru a zbytek v sektoru neoficiálním. Pro porovnání jsem si zvolila zjednodušený příklad se základními údaji, které je třeba při výpočtu znát. Průměrná výše mzdy za dané období činila 13 000 Kč. První pracovník odpracoval 40 let a druhý 25 let, což je minimální doba³⁴, po kterou je nutné platit důchodové pojištění, aby vznikl nárok na starobní důchod. Zbylých 15 let odpracoval na černo. Rozdíl ve starobních důchodech mezi jednotlivými pracovníky je 3 591 Kč. Budeme-li předpokládat, že obě osoby šly do důchodu v 60 letech a průměrná délka života českého občana je kolem 75 let, starobní důchod budou pobírat 15 let. Na černo pracující pracovník se tak připraví o 646 380 Kč.

Tabulka 4.7 Výše starobního důchodu

	Pracovník A	Pracovník B
Odpracovaná doba	40 let	25 let
Odpracovaná doba na černo	-	15 let
Starobní důchod (měsíčně)	11 846 Kč	8 255 Kč

Zdroj: vlastní propočty

³³ 3 562Kč (za první dva měsíce), 2 847Kč (za další dva měsíce), 2 698Kč (poslední měsíc) – brán průměr částek

³⁴ Pracovníci dosáhli důchodového věku před rokem 2010

Mezi další náklady na černo zaměstnaných pracovníků mohou patřit finanční sankce. Kontrolní činnost se totiž netýká pouze zaměstnavatelů na černo ale i nelegálních pracovníků, kterým může být taktéž udělen finanční postih. Maximální výše pokuty činila 10 000 Kč a od roku 2012 se zvyšuje na 100 000 Kč. Udělované pokuty společně s nízkým důchodem zapříčiněným černou prací může některé osoby přimět k přehodnocení celé situace, zda-li se nechat na černo zaměstnat nebo si raději hledat práci v oficiálním sektoru.

4.2.5 Dopady černé práce na stát

Jako významně poškozený subjekt v souvislosti s nelegální prací vystupuje také stát a jeho sociální systém. Každoročně přichází stát o několik miliard korun na daních a příspěvcích sociálního a zdravotního pojištění. Mnohdy jsou ztráty spojeny ještě s využíváním sociálních dávek a podpor, na které nelegálně nezaměstnaní pracovníci nemají nárok. Na druhé straně stojí příjmy plynoucí do státního rozpočtu prostřednictvím daní ze spotřeby nelegálně pracujících. V tabulce (4.8) můžeme vidět příklad o kolik se státu sníží příjmy za jednoho nelegálního pracovníka, zabývajícího se montáží satelitní techniky, pobírajícího mzdu 15 000 Kč oproti oficiálně zaměstnanému. Po sečtení SZP a daně z příjmů bude měsíční ztráta ve výši 6 045 Kč. Budeme-li ale předpokládat, že pracovníkova nelegální mzda se celá spotřebuje v oficiální ekonomice, finanční prostředky plynoucí zpět státu ve formě daně z přidané hodnoty budou ve výši dva a půl tisíce korun. Rozdíl příjmů z legálního pracovníka a pracovníka na černo je 5 603 Kč. Ve výsledku roční ztráta bude činit 67 236 Kč. Není tedy divu, že se stát usilující o dosažení makroekonomické stability aktivně zapojuje do boje s nelegální prací, obzvláště u těch pracovníků pobírající různé formy podpor v nezaměstnanosti.

Tabulka 4.8 Roční ztráta za jednoho nelegálního pracovníka v Kč

	Legální pracovník	Pracovník na černo
Hrubá měsíční mzda	15 000	15 000
Čistá měsíční mzda	12 405	15 000
Odvody SZP (34%) včetně daně (15%)	6 045	-
Daň ze spotřeby ve výši 17%³⁵	2 108	2 550
Příjmy plynoucí do SR celkem	8 153	2 550
Rozdíl	5 603	

Zdroj: vlastní propočty

³⁵ Pro zjednodušení bereme v úvahu pouze průměr dvou současných sazeb DPH (14% a 20%). Ve skutečnosti jsou zde zahrnuty ještě spotřební daně, ale díky velmi nízkému zatížení spotřebního koše domácností těmito daněmi oproti DPH je neberu v úvahu.

4.3 Vyhodnocení analýzy

Pro zaměstnavatele je hlavní motivací pro uzavření nelegálního pracovního poměru značná úspora v podobě odvodů na sociálním a zdravotním pojištění. Může tak ušetřit až 34% mzdových nákladů a nemusí zaměstnanci vyplácet dovolenou, příplatky za práci přesčas apod. Porovnány byly dva případy, kdy zaměstnavatel vyplácel buď celou část mzdy zaměstnanci „na ruku“ nebo nechal pracovníky pracovat za minimální mzdu a zbytek jim dorovnal v tzv. černé části mzdy. V prvním případě SZP neodváděl vůbec, zato se však vystavoval vyššímu riziku odhalení. Druhá situace ukazuje, jak může ušetřit alespoň část svých finančních prostředků vynaložených na mzdové náklady a minimalizovat tak své dopadení. Dalším důvodem, proč jsou zaměstnavatelé ochotni zaměstnávat na černo, je způsob nerovnoměrného rozložení práce v průběhu roku. Jedná se například o sezónní práce, kdy zaměstnavatelé upřednostňují černou práci proto, aby nemuseli zaměstnancům vyplácet mzdy i v průběhu celého roku. Nelegální práce také umožňuje pružnější způsob zaměstnání bez administrativní zátěže a neomezené pracovní doby.

Jediným nákladem pro zaměstnávajícího na černo jsou sankce plynoucí z kontrolních činností státu. S ohledem na zvýšený počet kontrol v roce 2012 je pravděpodobnost odhalení černé práce 13,7%. Jestliže budeme při porovnání výnosů a nákladů brát spodní hranici pokuty a její pravděpodobnost, můžeme tvrdit, že se v obou dvou případech černá práce zaměstnavateli vyplatí. Naopak její maximální výše by mohla být pro menší podnik likvidační.

Tabulka 4.9 Zhodnocení výnosů a nákladů zaměstnávajících v Kč

1. Roční výše ušetřených odvodů - výplata na ruku	122 400
2. Roční výše ušetřených odvodů - část černé mzdy	57 120
Min. výše pokuty s ohledem na pravděp. dopadení	34 250
Max. výše pokuty s ohledem na pravděp. dopadení	1 370 000

Zdroj: vlastní propočty

Stejně tak jako zaměstnavatelé tak i zaměstnanci opouští oficiální trh kvůli odvodům a daním za účelem vyššího zisku. Na uvedených příkladech jsme mohly vidět, k jak velkým úsporám dochází z pozice zaměstnance pracujícího ve stavebnictví a OSVČ. Výše těchto úspor je nemalá a OSVČ je dáván daleko větší prostor pro přesunutí alespoň části svých aktivit do neoficiální sféry. Černá práce nejenom že umožňuje dosahovat vyšších příjmů, ale dává také větší šanci získat zaměstnání lidem s tzv. sociálním handicapem. Například pro osoby se základním vzděláním, záznamem v trestním rejstříku nebo národnostní menšiny je daleko jednodušší si hledat práci v neoficiálním sektoru. Nejlákavější je tento druh práce

pro dlužníky. Ti tak činí proto, že jakmile by začaly legálně pracovat, plat by museli použít na splácení dluhů a tak by jim zůstal jen zlomek vydělaných prostředků.

Dalším podnětem k výkonu černé práce je výše sociálních dávek a dostatek volného času. Kombinace nelegálního příjmu s podporou v nezaměstnanosti se pro osoby se ztíženým přístupem k práci jeví jako z výhodná varianta.

Na jedné straně může černá práce zajišťovat nelegálním pracovníkům vyšší mzdy a šanci získat zaměstnání, na druhé straně sebou přináší řadu rizik, které si málokdo uvědomuje. Nejen, že takto zaměstnaný jedinec není chráněn proti úrazu na pracovišti, nemá nárok na nemocenské pojištění a podporu v nezaměstnanosti v případě ztráty zaměstnání, ale zároveň ztrácí možnost se jakkoliv bránit v případě, že mu zaměstnavatel nebude ochoten vyplatit slíbenou mzdu apod. Největším úskalím je však výše důchodu, o kterou se na černo pracující osoba připraví. Tím, že de facto nepobírá žádnou mzdu, nemá se mu ani co započítávat do výše jeho důchodového příjmu. Ve výše uvedeném příkladu na porovnání starobního důchodu dvou pracovníků můžeme vidět, že se nelegální pracovník za daných podmínek připraví o více než půl milionu korun. Stejně tak jako zaměstnavateli tak i zaměstnanci na černo může být udělena pokuta, která se od nového roku poměrně razantně zvýšila. Vzhledem k tomu, že není garantována její minimální výše a obvykle se pohybuje do 5 000 Kč³⁶, nehraje při posuzování nákladů zaměstnance velkou roli.

Po celkovém zhodnocení můžeme tvrdit, že u osob pracujících na černo jednoznačně převažují náklady. Protože je většina nelegálních pracovníků orientována hlavně na současnou situaci a vidinu vyšších příjmů, může být pak v budoucnu nemile překvapena. Problémy spojené s černou prací mohou být přenášeny i na pracovníkovo okolí (například u dětí začne nelegální práce vzbuzovat dojem obvyklého způsobu obživy apod.). Mnohdy takovému člověku chybí i určitá jistota v pravidelnosti příjmu potřebná např. ke splácení půjčky na bydlení. Ve výsledku se vstup pracujících na černý trh práce jeví jako zcela chybný a ztrátový.

Nejvíce poškozeným subjektem je však stát a jeho sociální systém, který každoročně přichází o nemalou sumu finančních prostředků. Přestože se ve výsledku nelegální práce promítne ve výši HDP a v krátkodobém horizontu může být jakýmsi zdrojem řešení krizových situací na trhu práce, z dlouhodobého hlediska nedokáže zabezpečit trvale udržitelný růst a podkopává státní řízení ekonomiky.

---

³⁶ Interní zdroj OIP

4.4 **Boj proti černé práci v ČR**

Nelegální práce je v ČR definována zákonem o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů jako: „*Výkon závislé práce fyzickou osobou mimo pracovní právní vztah, respektive cizincem bez povolení k zaměstnání nebo k pobytu.*“³⁷ Od letošního roku je do nelegálního zaměstnávání zahrnut i tzv. Švarc systém, o kterém bylo pojednáno výše.

Úřad práce ČR má povinnost ze zákona provádět kontrolní činnost na trhu práce, ale od září roku 2010 začalo Ministerstvo práce a sociálních věcí v boji proti nelegální práci provádět tzv. koordinované kontroly, do kterých se zapojily i další orgány státní správy jako je Česká správa sociálního zabezpečení, Státní úřad inspekce práce, celní správa a cizinecká policie, živnostenské úřady a Česká obchodní inspekce. Díky propojeným databázím jednotlivé složky mezi sebou vzájemně spolupracují a efektivněji získávají potřebné informace.

Od 1. 1. 2012 kontrolní činnost zastřešuje Státní úřad inspekce práce a jeho oblastní inspektoráty. Výrazně vzrostl počet inspektorů provádějící kontrolní činnost, počet plánovaných kontrol a výše pokut. Pro letošní rok se plánuje 200 000 kontrol (čtyřnásobný nárůst oproti minulému roku) a inspektorskou činnost bude zabezpečovat 400 kontrolorů (minulý rok 275 inspektorů). Maximální částka za uložené pokuty vzrostla z původních 5 milionů Kč na 10 milionů Kč a nově byla zavedena jejich minimální výše, která činí 250 000 Kč. Jelikož je výkon kontrol mnohdy časově náročný budou mít inspektoři pro vyšší efektivnost k dispozici tzv. mobilní kanceláře, tedy automobily vybavené laptopem, tiskárnou se skenerem, dálkovým připojením k internetu a GPS.

Úřad při provádění kontrol vychází z dlouhodobého plánu a snaží se pokrýt všechny oblasti podnikatelské činnosti, ale v poslední době dostává stále více podnětů ke kontrolám od veřejnosti. Dále organizuje i jednorázové mimořádné kontrolní akce. V zimním období to byly například lyžařské areály spolu s čerpacími stanicemi a nyní se zvýšená pozornost věnuje rychlému občerstvení, stánkovému prodeji a zaměstnavatelům poskytujících služby motoristům (pneuservisy apod.).³⁸

---

³⁷ MPSV. Zákon o zaměstnanosti [online]. 2004 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:<http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zakon_c_435-2004_sb.pdf>

³⁸ MPSV. Mimořádné kontrolní akce státního úřadu inspekce práce [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:< http://www.mpsv.cz/files/clanky/12645/tz_190312a.pdf>

Pro zvýšení efektivnosti a stanovení jednotného postupu při inspekci práce vydalo MPSV 3. dubna 2012³⁹ tiskovou zprávu opírající se o § 136 zákona o zaměstnanosti, která ukládá povinnost zaměstnavatelům mít na pracovištích kopii dokladů prokazujících pracovněprávní vztah a v případě cizinců také oprávnění o pobytu na území ČR v listinné podobě. V případě, že má zaměstnavatel více pracovišť je mu povoleno předložit tyto informace na paměťových médiích nebo prostřednictvím výpočetní techniky. Jestliže nebudou kontrolorům příslušné dokumenty předloženy přímo na pracovišti je inspektor povinen zaznamenat, že se jedná o nelegální práci a zaměstnavateli bude udělena pokuta.

4.4.1 Výsledky prováděných kontrol v Moravskoslezském kraji

Dle MPSV je nejvyšší výskyt nelegální práce v Praze, dále v Moravskoslezském a Plzeňském kraji. Zatímco v Praze patřily mezi hlavní aktéry nelegální práce cizinci, u ostatních krajů převažovali ve značné míře občané ČR. Jelikož zatím nejsou zveřejňovány kompletní výsledky prováděných kontrol zaměřených na nelegální práci, uvádím zde ve spolupráci se OIP⁴⁰ alespoň informace týkající se Moravskoslezského kraje, u které ho byl výskyt nelegální práce jeden z nejvyšších. Data jsou brána za první čtvrtletí roku 2012, tedy od doby přenesení působnosti v oblasti inspekce práce na SUIP.⁴¹ Tím, že v předešlém období byly zabezpečovány kontrolní akce vícero orgány státní správy, bylo prakticky nemožné provést tuto statistiku za delší časový úsek.

Za první čtvrtletí 2012 bylo v Moravskoslezském kraji zahájeno 385 řádných a 36 mimořádných kontrol. Mimořádné kontroly byly prováděny inspektory Nového Jičína a Frýdku Místku v lyžařském areálu Beskydy. K 31. 3. 2012 bylo ukončeno 295 řádných a 16 mimořádných kontrol, ostatní se buď doposud projednávají, nebo byly předány příslušným státním orgánům. Celkem se na nelegálním zaměstnání podílelo 39 firem, 76 pracovníků a 13 z nich se ucházelo na ÚP o zaměstnání. Z regionální statistiky vidíme, že nejvyšší výskyt byl v Opavě a to jak nelegálně zaměstnávajících firem, tak i pracovníků. Naopak nejméně se nelegální práce týkala Nového Jičína a Bruntálu. Při podrobnějším členění zjistíme, že se nejvíce zapojovali do nelegální práce čeští občané a o něco menší podíl tvořili zahraniční pracovníci. V případě EU se jednalo o Poláky a Bulhary a do kategorie cizinců třetích zemí spadali Rumuni. Téměř všichni zahraniční pracovníci byli odhaleni

---

³⁹ SUIP. Metodický pokyn generálního inspektora SÚIP č. 01/2012 [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:<http://www.suip.cz/_files/suip-feeefadbe0c28e543c18f7810ea6f30c/mgi-01_2012_pokyn-%C2%A7-136-zamestnanost.pdf>

⁴⁰ Oblastní inspektorát práce

⁴¹ Státní úřad inspekce práce

v Opavě. Přes stejnou výši zahájených a ukončených kontrol v regionech Opava a Ostrava jsou jednotlivé výsledky provedených kontrol velmi odlišné. Mohlo to být způsobeno vyšší informovaností a připraveností ostravských pracovníků na zvýšený počet kontrolních akcí na rozdíl od opavského regionu, kde se zaměstnanci ani nesnažili zatajovat nelegální práci a dokonce se sami přiznávali.⁴² Celková výše prozatím udělených pokut činila 2 645 000 Kč. Otázkou zůstává, jaký bude skutečný objem odvedených sankcí, jelikož to většina ekonomických subjektů nenechá jen tak bez povšimnutí, a bude to řešit soudní cestou.

Tabulka 4.10 Informace o kontrolách v Moravskoslezském kraji za první čtvrtletí roku 2012

	Zahájené kontroly	Ukončené kontroly	Neleg. zaměst. firmy	Neleg. pracovníci	ČR	EU	Cizinci třetích zemí	Uchazeči na ÚP
Opava	61	50	11	39	10	7	22	7
Ostrava	61	50	8	12	7	4	1	-
Karviná	98	68	8	9	9	-	-	3
Frýdek Místek	79+20*	51+5*	6	10	9	-	1	2
Nový Jičín	32+16*	27+11*	4	4	4	-	-	-
Bruntál	54	49	2	2	2	-	-	1
Celkem	385+36*	295+16*	39	76	41	11	24	13

* mimořádné kontroly v lyžařských areálech

Zdroj: interní zdroj OIP Ostrava, vlastní zpracování

Dalším opatřením v boji proti nelegální práci je projekt „Docházka nezaměstnaných – DONEZ“ platný od října 2011 financovaný z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost. Projekt zrealizovalo MPSV spolu s Úřadem práce ČR a jeho cílem je maximálně omezit výkon nelegální práce. Vytipovaným nezaměstnaným⁴³ evidovaným na úřadu práce je uložena povinnost docházet v určitý čas cca dvakrát týdně (obvykle v běžné pracovní době) na kontaktní místo Czech POINT⁴⁴ umístěné na pobočkách České pošty, kde obdrží nabídku volných pracovních míst. V případě, že nezaměstnaný se na kontaktní pracoviště nedostaví bez udání důvodů, může být vyřazen z evidence úřadu práce. Jelikož čas setkání je sdělován maximálně 3 dny předem, může být tak nelegálním pracovníkům ztížená jejich organizace práce.⁴⁵ Otázkou zůstává, zda tento projekt opravdu zabráni nelegálnímu zaměstnávání a nebude spíše na obtíž pro osoby, které si skutečně snaží práci najít, protože samotné návštěvy kontaktních míst mohou stát uchazeče určité finanční prostředky a především čas, ve kterém by se mohli například ucházet o volná pracovní místa.

⁴² Interní zdroj OIP

⁴³ Např. uchazeči s opakovanou evidencí na ÚP, rizikové profese s danou úrovní vzdělání apod.

⁴⁴ Czech POINT - Český Podací Ověřovací Informační Národní Terminál

⁴⁵ MPSV. Vyhodnocení projektu DONEZ [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/12663/tz_220312b.pdf>

Boj proti nelegální práci by měl spočívat v takových opatřeních, která se budou orientovat jak na nabízející stranu černé práce tak na poptávající. Jakákoli akce proti ní by měla směřovat do mnoha oblastí, ať už se jedná o veřejné finance, daňovou a sociální politiku, politiku zaměstnanosti či výchovně vzdělávací a bezpečnostní politiku. Na jedné straně je potřeba zefektivnit činnost jednotlivých institucí zabývajících se nelegální prací a provádět důslednější monitoring včetně přísnějšího postihu. Na straně druhé by mělo dojít k částečnému uvolnění bariér trhu práce a přesunutí některých činností do oficiální sféry. Snížit by se měla administrativní zátěž pro podnikatelské subjekty a celkové zdanění práce jak pro zaměstnavatele, tak pro zaměstnance. U pracovníků, kteří se nechávají nelegálně zaměstnat, je nutné nejprve zohlednit jejich ekonomickou situaci. Samotné zvyšování pokut by jenom mohlo prohloubit jejich špatnou sociální situaci. Proto jsou zde nutná motivační opatření, která budou vést nezaměstnané k nalezení legálního pracovního místa například zviditelňováním rizik a nákladů spojených s prací na černo. Důležitá je i širší nabídka sezónních a krátkodobých pracovních poměrů zveřejňovaných ÚP, zvýhodnění zaměstnavatelů poskytujících dočasnou práci a podpora práce na živnostenský list.

4.5 Dílčí shrnutí

Třetí kapitola se zaměřuje na situaci nelegální práce, respektive práce na černo v ČR. Jelikož bylo prozatím zpracováno pouze mizivé množství studií dávající přehled o této problematice, věnuji se analýze nákladů a výnosů černé práce v podmínkách ČR. Zaměřuji se jak na nabízející stranu trhu práce tak na poptávající a hodnotím do jaké míry je pro jednotlivé aktéry černá práce prospěšná. Z jednotlivých propočtů jsem dospěla k závěru, že zaměstnavatel není dostatečně postižen za nelegální zaměstnávání a samotná výše pokuty práci na černo nezastaví. Za to pracovníci vykonávající svou činnost na neoficiálním trhu sebou nesou daleko více nákladů a rizik než si dokážou připustit. Jako nejvíce poškozený subjekt zde vystupuje stát a jeho sociální systém, který přichází každým rokem o několik miliard finančních prostředků.

Poslední část práce je věnována boji proti černé práci a aktuálním opatřením probíhajících v ČR. Jedná se především o zvýšený počet kontrolních akcí zaměřené na nelegální zaměstnávání, zefektivnění práce inspektorů a kontrola nezaměstnaných registrovaných na úřadech práce.

5 Závěr

Fenomén nelegální práce neboli práce na černo se vyskytuje ve značné míře nejenom v rozvojových zemích ale i ve všech vyspělých státech a snižování jeho rozsahu věnují státní orgány v poslední době patřičnou pozornost. S nárůstem nelegální práce přichází každým rokem jednotlivé státy o obrovské sumy peněz na daních a příspěvcích sociálního a zdravotního pojištění. Dále mohou být ze státního rozpočtu odjímány sociální dávky a podpory, na které by nelegálně zaměstnaní pracovníci neměli mít nárok. Práce na černo je velmi široký pojem a spadají do ní jak domácí tak příležitostné práce, práce na částečný úvazek, neformální dvojí zaměstnání, výdělečná činnost cizinců atd. Jsou to tedy všechny aktivity, které jsou shodné s legálními a nelegální se staly až tím, že nedošlo k jejich nahlášení. Za nelegální činnosti nejsou v definici černého trhu práce považovány práce pro vlastní potřebu, daňové úniky pokud neodpovídají uskutečněné aktivitě a kriminální jednání.

Existuje řada metod používaných k měření černého trhu lišící se především svou přesností. Většina autorů sice ve svých rozsáhlých studiích odhaduje velikost černého trhu ze stínové ekonomiky, ale jediným správným způsobem jak zachytit jeho rozsah je pomocí nepřímé bilanční metody nebo přímého terénního šetření. Mým dílčím cílem bylo odhadnout velikost černého trhu práce v zemích Evropské unie. Jelikož je velice obtížné srovnávat tento rozsah, zejména díky různě definovanému jevu, rozdílné metodice měření, odlišným datovým souborům apod. zaměřila jsem se na vyhodnocení výsledků přímého terénního šetření, které probíhalo v zemích EU v roce 2007. Téměř čtvrtina evropské populace byla v daném roce zapojena do tohoto průzkumu a nejčastěji se jednalo o nezaměstnané osoby, OSVČ a nelegální přistěhovalce. Protože je nelegální práce ve většině případů prováděna jednotlivci nebo domácnostmi, tvořily firmy minimální část výběrového šetření. Celkový průměr občanů podílejících se na černé práci ze strany poptávky, ať už to po zboží nebo službách, činil 11% a průměr občanů, kteří potvrdili výkon černé práce, byl 5%. Naměřené výsledky se mezi jednotlivými zeměmi poměrně liší. Vysoké hodnoty v severských státech ještě nemusí nutně znamenat závažný ekonomický problém vzhledem počtu odpracovaných hodin v těchto zemích, který je hluboko pod průměrem EU. Přesným opakem jsou země Středovýchodní a Jižní Evropy, kde je míra účasti na černém trhu práce relativně nižší a počet strávených hodin v neoficiálním sektoru nadprůměrný. Právě těmto státům by měla být věnována zvýšená pozornost. Vzhledem k počtu odpracovaných hodin ročně, můžeme říci, že je ve všech státech černá práce jen malou boční aktivitou. Nehlášená práce byla nejčastěji

poskytována v kategorii domácí práce, kde se jednalo především o úklidové a pečovatelské služby. Další frekventovanou oblastí bylo stavebnictví, osobní služby jako je kadeřnictví a soukromé vyučování. Výsledky přímého šetření odhalily také sociálně demografické charakteristiky poptávající a nabízející strany. Největší část účastníků černého trhu tvořily tři pracovní skupiny a to studenti, OSVČ a nezaměstnaní. Studenti patřili mezi nejpočetnější skupinu, která poskytovala neoficiální služby nebo zboží. Protože většina z nich pobírá nízkou mzdu a provádí nízko kvalifikovanou práci, není její postavení na černém trhu práce až tak významné. Prakticky ve všech zemích převažovali na neoficiálním trhu muži, kteří pobírali stejně tak jako na oficiálním trhu práce vyšší mzdy za provedenou práci než ženy. Nejčastějšími klienty černé práce byly profesní skupiny s vyššími příjmy, jako jsou OSVČ a manažeři a jako hlavní důvod nákupu zboží nebo služeb byla uvedena nižší cena.

Většina evropských států se snaží bojovat proti tomuto fenoménu zpřísněním legislativních opatření, zvýšením sankcí a kontrolních akcí. Zatímco v jižních zemích se orientují spíše na oblast cestovního ruchu, v severní a střední části Evropy na stavebnictví a nelegální práci cizinců. Dalším opatřením je přeměna nelegální práce na legální například zavedením nových typů pracovních smluv, transformací nezákonné domácí práce na oficiální, zjednodušení týkající se dočasné práce a práce na částečný úvazek. K výrazným úpravám v těchto oblastech došlo v Dánsku, Nizozemí, Německu, Itálii a Velké Británii. V některých severovýchodních zemích projednávají snižování daňové zátěže především u daně z příjmů fyzických osob, rozšíření možnosti daňových odpočtů a další úlevy. Velice důležitý způsob jak omezit práci na černo je pomocí vzdělávacích a informačních kampaní, které mají poukazovat na rizika spojené s černou prací a mají motivovat pracovníky k přihlášení jakékoliv práce. Protože se velmi často do nelegálních aktivit zapojují cizinci, je zapotřebí, aby jednotlivé státy zavedly opatření monitorující pracovní podmínky zahraničních pracovníků ať už to ze strany zaměstnavatelů nebo státních autorit.

Mým druhým dílčím cílem bylo odhadnout velikost černého trhu práce v České republice a zhodnotit náklady a výnosy spojené s prací na černo. V současné době se počet na černo pracujících občanů pohybuje v rozmezí 150-350 tisíc, což je asi 3-7% pracovní síly a patří zde jak nezaměstnaní registrovaní na ÚP tak osoby bez povolení vykonávat pracovní činnost, lidé s živnostenským listem a cizinci. Nejčastěji se s černou prací můžeme v ČR setkat ve stavebnictví, zemědělství, pohostinství a obchodu, dále v opravách motorových vozidel a osobních službách. Jelikož bylo doposud zpracováno mizivé množství studií zabývajících se černou prací v ČR, věnuji se dále analýze nákladů a výnosů plynoucích z nelegálních aktivit. Hlavním cílem zaměstnavatelů je vyšší zisk a právě ten je motivuje

ke vstupu na neoficiální trh. Mezi nejčastější formy patří zaměstnávání pracovníků tzv. na černo, za které nemusí platit sociální a zdravotní pojištění. Zaměstnavatel tak může ušpóřit až 34% za jednoho pracovníka. Nákladem takového chování může být až dvoumilionová pokuta plynoucí z kontrolních činností státu. S ohledem na vypočítanou pravděpodobnost dopadení a minimální výši udělovaných pokut se zaměstnavateli stále černá práce vyplatí. Hypotézu nevýhodnosti nelegální práce nemůžeme tedy potvrdit. Stejně jako zaměstnavatelé tak i zaměstnanci odchází do neoficiální sféry díky celkovému zdanění práce a mnohdy také jako jediného zdroje zaměstnání. Černá práce je spojena s řadou rizik mající dopad především na nelegální pracovníky, a protože se většina z nich orientuje na svou současnou situaci za vidinou vyšších příjmů, jsou pak v budoucnu nemile překvapeni. Není jim poskytnuta žádná právní ochrana ani sociální jistota a vstup na nelegální trh je pro ně jednoznačně ztrátový. V tomto případě můžeme danou hypotézu potvrdit.

Nejvíce poškozeným subjektem je však stát a jeho sociální systém, který každoročně přichází o nemalou sumu finančních prostředků. V krátkodobém horizontu může nelegální práce být řešením krizových situací na trhu práce a rovněž může navyšovat hodnotu HDP, ovšem z dlouhodobého hlediska není schopna zabezpečit trvale udržitelný růst a podkopává státní řízení ekonomiky.

V závěru práce se věnuji aktuálním opatřením státu v boji proti nelegální práci. MPSV výrazně zvýšilo počet kontrolních akcí týkající se nelegálního zaměstnávání, zefektivnilo práci inspektorů především díky propojeným databázím jednotlivých státních složek a vybaveností příslušnou technikou. Protože je v Moravskoslezském kraji výskyt nelegální práce jeden z nejvyšších, ve spolupráci s OIP v Ostravě jsem zveřejnila naměřené výsledky zvýšených kontrol právě v tomto kraji. Dalším aktuálním opatřením jsou kontroly nezaměstnaných registrovaných na ÚP, které mají omezit výkon nelegální práce. Vytipování uchazeči se musí pravidelně dostavovat na předem určená kontaktní místa, kde budou zároveň seznámeni s aktuální nabídkou volných pracovních míst. V případě, že se uchazeč nedostaví a nezdůvodní svou nepřítomnost, bude mu odebrána podpora v nezaměstnanosti a bude vyřazen z registrace uchazečů o zaměstnání. Boj proti nelegální práci by se měl orientovat jak na nabízející stranu černé práce tak na poptávající a přijatá opatření by měla zasahovat do mnoha oblastí jednotlivých politik.

Seznam použité literatury a zdrojů:

Odborná literatura:

- FASSMAN, Martin. Stínová ekonomika a práce na černo. Praha: Soudy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7.
- DRBOHLAV, Dušan. Nelegální ekonomické aktivity migrantů. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1552-3.
- HOŘEJŠÍ, B.; SOUKUPOVÁ, J.; MACÁKOVÁ, L. *Mikroekonomie*. 5. vyd. Praha: Management Press, 2010. 574 s. ISBN 978-80-7261-218-5.
- KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Trh práce na přelomu tisíciletí. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1149-5.

Internetové zdroje:

- ČSÚ. Průměrné hrubé mzdy – 4. čtvrtletí 2011 [online]. 2011 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cpmz030912.doc>>
- ČSÚ. Statistické jednotky typu podnik dle vybraných právních forem [online]. 2011 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <[http://www.kvary.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CE00305A30/\\$File/140311q430.pdf](http://www.kvary.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CE00305A30/$File/140311q430.pdf)>
- Eurofound. *Measures to tackle undeclared work in the European Union* [online]. 2009 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW: <<http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0925.htm>>
- Europa. *Taxation trends in the European Union* [online]. 2011 [cit. 2011-08-31] Dostupné z WWW: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/11/100&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en>>
- European Commission [online]. 2004 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <http://www.social-law.net/IMG/pdf/undecl_work_final_en.pdf>
- Eurostat. *Persons employed part-time* [online]. 2011 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00159&plugin=1>>

- IGRS. Práce na černo [online]. 2009 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:
< <http://www.iqrs.cz/view.php?cisloclanku=2009060013&nazevclanku=prace-na-cerno>>
- ILO. Labour inspection in Europe undeclared work, migration, trafficking [online]. 2010 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_120319.pdf>
- ILO. Statistical update on employment in informal economy [online]. 2010 [cit. 2012-02-12] Dostupné z WWW:
<http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2011/111B09_241_engl.pdf>
- ILO. Undeclared work in an enlarged union [online]. 2011 [cit. 2012-03-12] Dostupné z WWW: <ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2652&langId=en>
- MPSV. Mimořádné kontrolní akce státního úřadu inspekce práce [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:
< http://www.mpsv.cz/files/clanky/12645/tz_190312a.pdf>
- MPSV. Sociální reforma [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:
<<http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/5#1.6>>
- MPSV. Vyhodnocení projektu DONEZ [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/12663/tz_220312b.pdf>
- MPSV. Zákon o zaměstnanosti [online]. 2004 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:
<http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/prav_predpisy/akt_zneni/zakon_c._435-2004_sb.pdf>
- Podnikatel. Švarc systém [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:
<<http://www.podnikatel.cz/clanky/svarcsystem-2012-novela-zakona-o-zamestnanosti/>>
- RISY. OP Lidské zdroje a zaměstnanost [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW:< <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/projekty-eu/detail?id=98411>>
- Rockwoolfonden. *Annual report 2007* [online]. 2007 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<http://www.rockwoolfonden.dk/files/RFFsite/Publikations%20upload/%C3%85rsrapporter/Aarsrapport_2007_rockwoolfonden.pdf>
- SCHNEIDER, Friedrich. *Shadow Economies All Over the World* [online]. 2007 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW:
<http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1645726>
- SCHNEIDER, Friedrich. *Size and Measurement of the Informal Economy in 110 countries around the World* [online]. 2011 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/informal_economy.pdf>
- Skatteverket. *Purchasing and performing undeclared work in Sweden* [online]. 2007 [cit. 2012-02-17] Dostupné z WWW:<<http://www.skatteverket.se/download/18.3dfca4f410f4fc63c8680003885/swedish+report+200604B+.pdf>>

- SocialniDialog. Udání na černou práci v tuzemsku přibývá, inspektoráty práce proto letos přitvrdí [online]. 2011 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://www.socialnidialog.cz/trh-prace/trh-prace/mfd-udani-na-cernou-praci-vtuzemsku-pribyva-inspektoraty-prace-proto-letos-pritvrdi>>
- Special Eurometr. *Undeclared Work in the European Union* [online]. 2009 [cit. 2012-03-21] Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf>
- SUIP. Efektivní systém rozvoje zaměstnanosti, výkonu komplexních kontrol a potírání nelegálního zaměstnávání v ČR [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <http://www.suip.cz/_files/suip49004b80ffad1030d2ec576bd1b08cef/publicita_10_11.pdf>
- SUIP. Metodický pokyn generálního inspektora SUIP č. 01/2012 [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <http://www.suip.cz/_files/suip-feeefadbe0c28e543c18f7810ea6f30c/mgi01_2012_pokyn-%C2%A7-136-zamestnanost.pdf>
- ŠŤASTNÁ, M. *Částečné pracovní úvazky v ČR a v zahraničí* [online]. 2007 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <<http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf07c1/stastna.pdf>>
- THIEBEN, Ulrich. *The Shadow Economy in International Comparison: Options for Economic Policy Derived from an OECD Panel Analysis* [online]. 2010 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <http://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.358296.de/dp1031.pdf>
- VALENCIA, Matthew. *Grey expectations, Business Central Europe* [online]. 1994 [cit. 2011-09-01] Dostupné z WWW: <http://ise.elnet.ee/record=b2033329~S1*est>
- VUPSV. Důstojná práce v ČR [online]. 2008 [cit. 2012-03-25] Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_272.pdf>
- Zpravy.e15. *Německem hýbou spory o mini práce* [online]. 2012 [cit. 2012-03-22] Dostupné z WWW: <<http://zpravy.e15.cz/zahranicni/ekonomika/nemeckem-hybou-spory-o-mini-prace-752430>>

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 3.1	Rozsah práce na černo ve vybraných zemích EU jako % HDP	25
Tabulka 3.2	Sociálně demografické charakteristiky poptávajících	28
Tabulka 3.3	Původ zboží a služeb na černo	29
Tabulka 3.4	Původ a povaha neoficiálně poskytovaného zboží a služeb v %	32
Tabulka 3.5	Průměrný počet hodin vynaložený na černou práci	33
Tabulka 3.6	Průměrný počet hodin vynaložený na černou práci v jednotlivých částech Evropy	33
Tabulka 3.7	Sociálně demografické charakteristiky nabízejících	36
Tabulka 4.1	Výše ušetřených odvodů za 2 zaměstnance pracující na černo	43
Tabulka 4.2	Výše ušetřených odvodů v případě 2 pracovníků pobírající určitou část černé mzdy	44
Tabulka 4.3	Pravděpodobnost odhalení černé práce	45
Tabulka 4.4	Výpočet čisté mzdy v Kč	45
Tabulka 4.5	Výpočet daní a odvodů u OSVČ v Kč	46
Tabulka 4.6	Analýza možnosti pracovníka v Kč	47
Tabulka 4.7	Výše starobního důchodu	47
Tabulka 4.8	Zhodnocení výnosů a nákladů zaměstnávajících v Kč	49
Tabulka 4.9	Informace o kontrolách v Moravskoslezském kraji za první čtvrtletí roku 2012	53
Graf 2.1	Celkové zdanění práce v zemích EU v roce 2010 v %	9
Graf 2.2	Podíly OSVČ (bez zaměstnanců), OSVČ se zaměstnanci (podnikatelé) a rodinných příslušníků v zemích EU za rok 2010 v %	10
Graf 2.3	Podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva na celkovém počtu osob starších 15 let v zemích EU za rok 2010 v %	11
Graf 2.4	Počet zaměstnaných osob s více než jedním zaměstnáním v zemích EU za rok 2010	13
Graf 2.5	Podíl částečných úvazků na celkové zaměstnanosti ve státech EU za rok 2010 v %	14
Graf 3.1	Podíl neformální nezemědělské činnosti na celkové zaměstnanosti v rozvojových zemích za rok 2009 v %	22
Graf 3.2	Podíl neformální nezemědělské činnosti na celkové zaměstnanosti v rozvojových zemích dle pohlaví za rok 2009 v %	23
Graf 3.3	Podíl osob poptávající černé zboží nebo službu v zemích EU v %	26
Graf 3.4	Druh zboží nebo služeb vycházející z neoficiálních aktivit v %	27
Graf 3.5	Motivující faktory ze strany poptávajícího v %	30
Graf 3.6	Procento osob, jenž si bylo vědomo, že opětovně provádí činnost, která nebyla zcela v souladu s daňovými zákony nebo správou sociálního zabezpečení.	31
Graf 3.7	Forma plateb za aktivity vycházející z černého trhu práce	34
Graf 3.8	Základní motivy ze strany nabízejících k výrobě černého zboží nebo služby v %	37
Graf 3.9	Klienti černé práce	38

Seznam zkratek

AT	Rakousko
BE	Belgie
BG	Bulharsko
CY	Kypr
CZ	Česká republika
DE	Německo
DK	Dánsko
EE	Estonsko
ES	Španělsko
EU	Evropská unie
FI	Finsko
FR	Francie
GB	Velká Británie
GR	Řecko
HU	Maďarsko
IE	Irsko
IT	Itálie
LT	Litva
LU	Lucembursko
LV	Lotyšsko
MT	Malta
NL	Nizozemsko
PL	Polsko
PT	Portugalsko
RO	Rumunsko
SE	Švédsko
SI	Slovinsko
SK	Slovensko
CERGE	Centrum pro ekonomický výzkum a doktorské studium
GPS	Global Positioning Systém
OIP	Oblastní inspektorát práce
SUIP	Státní úřad inspekce práce

ÚP	Úřad práce
SZP	Sociální a zdravotní pojištění
SP	Sociální pojištění
ZP	Zdravotní pojištění
HM	Hrubá mzda
HDP	Hrubý domácí produkt
ILO	Mezinárodní organizace práce
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
Kontinentální Evropa	Rakousko, Německo, Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemí, Velká Británie, Irsko
Východní a Stř. Evropa	Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Rumunsko, Bulharsko, Estonsko, Litva, Lotyšsko
Jižní Evropa	Řecko, Itálie, Španělsko, Portugalsko, Malta, Kypr
Severní Evropa	Dánsko, Finsko, Švédsko

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byl(a) seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 27. 4. 2012

.....
Bc. Irena Schindlerová

Adresa trvalého pobytu studenta:

Vsetínská 1447, 768 61 Bystřice pod Hostýnem